

1848—49. TÖRTÉNELMI LAPOK.

Az orsz. tört. ereklye-muzeum és a honvéd-egyletek hivatalos közlönye.

Felelős szerkesztő:
KUSZKÓ ISTVÁN
az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató őr.

A lap szellemi és anyagi részét illető közlemények az orsz. tört. ereklye-muzeum igazgató őr címére küldendők.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kolozsvár, Széchenyi-tér 27. sz. $\frac{1}{4}$ évre 1 frt, $\frac{1}{2}$ évre 2 frt, egy évre 4 frt.

A m. posta-takarékpénztár claering- és cheque-forgalmában a kiadóhivatal száma: 3213.

Honvédek Pantheona.

— Negyedik cikk. —

Ezt a nehéz kérdést, nézetünk szerint a legkönnyebben így lehetne megoldani:

Próbálja meg a muzeum a jelenlegi helyén, a tornavivó épület emeletén maradni.

Ennek az épületnek jelenleg az egész 12.80 m. hosszú, 9.65 m. sz. emeleti részét elfoglalja, sőt a képek és koszorúkkal a földszint jobb szárnyán levő 11.89 m. h. 9.65 m. széles vivóterem falai is tele vannak ag-

gatva fegyverek, koszorúk, fényképek, proklamációk nagy tömegével. Az 1848-ban használt ágyú, Kossuth Lajos asztala, több, kiállításra nem szánt tárgyak a földszinti szertárban nyertek elhelyezést.

A hírlapkönyvtár a vivóterem padlásán van elraktározva, a levéltári záros szekrények pedig az előcsarnokban várják a megfelelőbb helyre való telepítését.

Világos tehát, hogy ma sem fér el jelenlegi helyén a gyűjtemény.

Ámde a tornavivó épületnek emelete csak a közép épületen van kiépítve. A két szárny épületnek (a vivó teremnek és lakásnak) emelete nincsen.

Ezek mindenike 11 meter 89 cm. hosszú és mindkét oldalon a kerítésig 3 m. 8 cm. beépítetlen, üres tér van felhagyva. Ha az emelet mindkét szárnyon kiépítenék a két oldalon levő üres tér bevonásával, kibővülne a muzeum mostani 12 m. 80 cm. hosszú, 9 m. 65 cm. széles helyisége 44 m. 16 cm. hosszú helyiséggé.

Ennek az az előnye is meg lenne, hogy a 31 méter 36 cm. hosszú, a Széchenyi-tér vonalán elnyúló emeletet úgy lehetne építeni és világítani, a mint azt a gyakorlati berendezés és az ügy méltósága megköveteli.

Ez emelet kiépítése által a jelenlegi termék két

oldalán nyerendő helyisépekbe a nagy idők szereplőinek arcképei, a csataképek, proklamációk és magyarázó szövegekkel úgy elhelyezhetők, hogy e gyűjtemény a szó szoros értelmében Pantheona lehetne az 1848—49-es idők jeleseinak. Az iroda, Kossuth-könyvtár, oklevéltár stb. az épület jelenlegi emeleti részén czélszerűen rendezhető be.

Ez a tornavivodai épület azért is czélszerű volna, mert az esetben, ha a mi előre látható, 6—10 év alatt a muzeum gyűjteménye annyira szaporodik, hogy a helyiséget bővíteni kell, semmi sem áll útjában annak, hogy a Hosszu utca és a Kis szamos utca vonalán a jelenlegi két fasor helyén az épület tovább nyujtassék.

A közép épület hossz irányának megfelelő vonalban a két szárny is kinyújtható az udvar felé, anélkül, hogy a gyakorló és játszó térből bármi elvételnek.

A muzeumnak s a kiépülő honvédek Pantheonának jellegével nem csak nem áll semmi tekintetben ellentétben az, hogy fiatalság tornászik és viv a földszinten; sőt bizonyos összhang van a két intézet között. Mert lent a vivó teremben a férfi-fiatalság izmainak edzése s a vivás gyakorlata közben a lovagiaság elveit és szabályait tanulja, az emeleten pedig a hazaszeretet és a hazáért halálig teljesített küzdelmek nemes és szent példái tárulnak fel szeméi előtt. Vivó iskolákban kez-

dették azok a hősök is a küzdelmet, a kiknek emlékeit a muzeum őrzi s a jövőendő számára fenntartja.

A vivó iskolákból kilépve a csatatéren mutatták be ügyességüket. Izmaik annyira hozzá szoktak a fegyverforgatáshoz, hogy a kolozsvári honvéd egyesület években a mint megalakulhatott, első dolguk volt a bajtársaknak vivó iskolát rögtönözni, a hol foglalkozást adjanak a küzdelemhez szokott, edzett izmaiknak.

Sőt a ma még élő 1848—49-beli katonák némelyikétől a mai kor fiatalsága gyakorlati példákat is lát a fegyverforgatásból.

Deáky Albert,
a márcz. 15. állandó bizottság s a muzeum elnöke.

Erre nézve érdekes felemlíteni azt az esetet, a mikor dr. Csátári Csátary Lajos nyug. miniszteri tanácsos ez év május 4-én felkereste a kolozsvári orsz. ereklye muzeumot. A tanácsos ur miután az emeleti termék gyűjteményét végig nézte, a földszintre került. Itt szemlét tartott a vivóteremben elhelyezett gazdag képtáron, koszoru erdőn és egyéb reliquiákon. A szer-tárban a szeme a legsúlyosabb kardokon akadván meg, egyet a kezébe vett és oly gyönyörű moulinét csinált, hogy füttyült a penge a levegőben. Kisérői tiszteletteljes csodálkozással nézték az öreg ur aczél izmainak ma is fiatalos erejét, de produkcióját utánozni nem tudták.

A tornavivó épület, s a városnak ez a pontja azért is alkalmas volna a muzeum állandó elhelyezésére,

1, mert a közönség hozzászókött a gyűjteményt itt keresni,

2, mert az épület homlokával a Széchenyi-térre néz, a mely tágas tér majdan egy emlékoszlopnak, vagy emlékszobornak is helyül szolgálhat, ha majd a tér rendezve lesz,

3, mert a vidékiek által is könnyen fellelhető itt a muzeum s végre

4, mert az épület nyugatra fekvő homlokzata, mint említettük, a Széchenyi-tért uralja, déli oldalán a Kis szamos utca s a Szamosnak a városba vezetett árka vonul végig. Északi oldalán pedig a Hosszu utca vonul végig. A keleti oldalon az épület hátsó része előtt a tágas torna tér terül el, a legkisebb eshetőség van tehát arra nézve, hogy a becses gyűjteményt tűz-veszély érje.

Hogy ez a kiépítési kérdés miképen volna megoldható, arról a jövő számunkba szólunk.

(Folyt. köv.)

TÁRCA.

Két anya a szabadságharcz alatt.

— Epizód a Kossuth Lajosné és Deáky Sámuelné életéből. —

Kolozsvár, 1895. jan. 19.

A magyar önvédelmi harc második évében 1849. jul. 12-én a kormány Szegedre tette át székhelyét. A kormányzó a képviselőkkel egyetértőleg abban állapodott meg, hogy sem nejeiket sem gyermekeiket nem teszik ki az utazás veszélyeinek, valamint a napok gyorsan váltakozó esélyeinek, hanem csak magukra utaznak, hogy egy részről a haza ügyeit akadály nélkül intézhessék, más részről pedig, hogy szeretteik, ha bár tőlük távol, de biztos helyen legyenek. A fővárost tartották annak, a hol a tengernyi ellenség közepe is legkevesebb veszély fenyegetheti a haza és férjeik, a maguk és gyermekeik sorsán egyaránt aggodó nőket és a gyermekeket

A fővárosban tartózkodott Deáky Sámuel királyhágón inneni képviselőnek ifju neje is apró gyermekeivel.

Az érkező hírek egymást váltották fel. Egyik aggasztóbb volt a másiknál. — Nagy ritkán jött egy-egy megnyugtató egy-egy biztató üzenet.

Mig a férjek Szegeden a válságba jutott ország nehéz sorsát intézték, az alatt Deáky Sámuelnek találkoztott Kossuth Lajosnéval Közel laktak. Rendesen fiacskájával kereste fel a kormányzó nejét. A fiu a Kossuth fiukkal játszadozott, az anyák pedig beszélgettek bekövetkező sor-sukról.

Egy délutáni napon szintén együtt volt a két anya. Kék selyemmel bevont kanapén foglaltak helyet egymás mellett.

A terem átelleni részében a fiuk játszadoztak A bekövetkező veszélyekről beszélgettek a nők Számították az eshetőségeket, mit tennének, ha vagy muszka, vagy osztrák, vagy fellázított nemzetiségek embertelenségeinek kellene, hogy áldozatai legyenek? . . .

A képviselő neje kebelébe nyult s egy piczike, szép művi, elefánt csont agyu pisztolyt vett elé. A pisztoly agy-nak rekesze volt, melybe három töltény s néhány gyutacs volt elhelyezve

— Ez biztos menedéket nyújt a végső esetben, gyermekeim számára is, a magam számára is, magyarázta megnyugvással

Kossuthné egy pillantást vetett a gyermekekre, kik közül az egyik figyelemmel kezdte kísérni a mamák beszélgetését S midőn látta, hogy a furfangos kis nebuló a játékba mélyed, egy legyezőt vett elé s játszani kezdett vele. Kevés idő mulva összehajtotta a legyezőt, fogantyujának végét meghuzta s egy fényes tör pengéje csillámlott abból elé.

— Ez biztosabb eszköz, sugta barátnőjének A legyezőről senki sem gyanítja, hogy abban gyilkoló eszköz lenne. Bárhova magammal vihetem. S ha a kényszerítő pillanat bekövetkezik, gyorsan végezhetek vele, mert a *hegye meg van mérgezve.*

A fiucska ismét figyelni kezdett s a csillogó jószág eltűnt a legyezőben.

Néhány nap mulva, jul. 23-án Kossuthné felkereste férjét Szegeden.

Deáky képviselőnek rendkívül fájt, hogy neje nem jöhetett vele.

Még az nap hirtelen rosszul lett a különben egészséges edzett, 38 éves férfi. Néhány óra mulva kiszendett kolerában.

Neje csak napok mulva tudta meg férje szomorú sorsát. Vissza tért az árvákkal Erdélybe. Ma már ő is pihen.

A kis fiu, ki a két anya titkos beszélgetését kihallgatta s arra most is hűen emlékezik, ma 50 éves férfi. Deáky Albert a kolozsvári márcz. 15. bizottság elnöke. Ezt a feljegyzésre érdemes epizódot tegnap beszélte el Az elefánt csont markolatú revolvert huga ma is őrzi.

(Ellenzék 1895. évi 16. számából)

Görgei Arthur és a fegyverletétel.

— Néhai Csutak Kálmán ezredes 1884. július 24. kelettel ellátott naplója. —

Szentkatolnai Bakk Endre plébános urtól, a Ferencz-József-rend lovagja s kiváló munkatársunktól kaptuk néhai Csutak Kálmán honvédezredes naplójának ama töredékét, mely a fegyverletétel tényével foglalkozik. Közreadjuk ezt azért, hogy ez ügy megvilágosításához hozzá szólhassanak a még élők. Kötelességünkől kifolyó feladatnak tekintjük ez irányba is az emlékek és adatok egybe gyűjtését. S miután most 48 év választ már el a szomorú tényről, arra kérjük azokat, kik ennek megvilágosításához hozzá járulni kívánnak, hogy azt tárgyilagosan, a barátságos vagy ellenséges indulatok teljes leküzdésével tegyék, mert ily irányu tárgyalás mellett közelíthetjük meg a czélt s csak ily módon adhatunk közre. E tekintetben a Csutak Kálmán naplótöredéke nem veendő mértékadónak, mert ez 13 évvel ezelőtt íródott, hatása alatt a mesterséges uton megindított rehabilitációnak. Lehetséges, hogy ha ma élne s most írná meg e naplót, tárgyilagossabb és nyugodtabb volna annak hangja. Ámde, mert ez a napló a bajtársak zömének a rehabilitás ténye által felkorbácsolt hangulatát is festi, szükségesnek is tartottuk, már az elhunyt iránti kegyeletnél fogva is, mint történeti adalékot változatlanul közre adni.

A napló így szól:

Győzz meg, hogy a mit mondasz való:
Akkor leszsz bajnok vitéz, — s nem áruló.

I.

Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra! ? (Ciceró.) — E szavakkal vagyok kénytelen ma én is felkiáltani s naplójegyzeteimbe egy szomorú eseményről tenni megemlítést. Most már akarva, nem akarva ide kell iktatnom észrevételeimet, mert erre kényszerítve vagyok.

Ki hitte volna, hogy 36 év oly nagy idő legyen, miszerint egyes emberek emlékében nem megsemmisítő, de kedvező színben tüntessen egy oly eseményt — oly tettet, mely nem egyesekre — de egy egész nemzetre gyászt — szomorúságot hozott, — mely megfosztá e nemzetet mindenétől s bánatos költőjét e szavakra fakasztá:

„Csak vissza vissza: dél szigetje vár
Te boldogabb vagy mint mi jó madár,
Neked két hazát adott végzeted,
Nekünk csak egy volt; az is elveszett.“

Pedig ez megtörtént: mert már jóval előbb szállingózott ama hír, hogy akadt e hazában néhány bátor férfiu, kik ama merész lépésre szánták el magukat, hogy Görgei Arthur tábornokot a világsi gyászvitét, rehabilitálni fogják. — Igen bátraknak nevezhetők e férfiak; mert elég merészek szembeszállani a történelem meghazudtolhatatlan tényeivel, — még élő majd 40—45 ezerre tehető honvéd társaikkal — egy egész nemzet kárhóztató ítéletével, —

de még magának Görgeinek saját „Mein Leben und Wirken in Ungarn in 1848/49“ című művében elmondottakkal is.

Én megvallom, hogy ezt elhinni eleinte nem akartam, nem tudtam! Nem képzeltem, hogy akadjon e honban valaki, a ki arra vállalkozzék, hogy Görgeit a nemzettel szemben mint jó hazafit, — tényeit pedig mint valami katonai lángeszét tüntesse fel; daczára az általa irt s fentebb említett című művének. Azonban felette csalódtam: — most olvasom a „Debreczeni Ellenőr“-ben, hogy „mivel már sokan elhaltak azon bajnokok közül, tehát a még élők nem akarhatják, hogy az ország történelmében Görgei mint honáruló legyen felírva stb.“*)

A hír tehát mégis igaz volt! Nemsokára olvastam és pedig nem csekély megütközéssel ama bátor férfiak névsorát is, kik magukat ezen lépésre elhatározták.

Pedig hát talán már az első hír vételekor eszembe juthatott volna ama korrupció, mely a Tisza kormány alatt társadalmi életünk minden rétegét megmetyelozte. Eszembe juthatott volna az, hogy hiszen Tisza Kálmánnak és kormányának is szép számu hivei és dicsőítői vannak: pedig Tisza Kálmán és kormánya alkotmányos jogaink fokonskenti és apródonkenti feladásával többet ártottak hazánk és nemzetünk jövőjének, mint Görgei Világosnál, mert a mit erőszak elrabolt, azt idő és egyesült erő ismét visszaadhatja; de a mit törvényes formába öntve magunk adunk fel, azt csakis az országot megrázkodtató esemény adhatja talán vissza; de követelni nem lehet! — miért ne akadnának hát olyanok is, kik Görgeit rehabilitálni akarják. — Eszembe juthatott volna az is, hogy hiszen eme bátor férfiak, habár nem elég tapintatosan is, de azt vették számításuk körébe, miszerint ha már a politikai téren annyira korrumpált a nemzet, ha már oly rohamosan indult meg az elfajulás lejtőjén, ha már nem csak államkormányzatát — de nemzeti hitvallását, hazaszeretét is közözügyessé tette, ebben a közözügyes világban tehát majd sikerülni fog nékiek is Görgei rehabilitációja.

„Sokan elhaltak azon bajnokok közül“, tehát ezen az alapon merészelnék szépitgetni egy örökké szégyentelyes cselekményt; azt gondolva, hogy a tanuk elhaltak, tehát nincs aki ellent mondjon. Azt azonban elfeledték e bátor férfiak számításuk keretébe felvenni, hogy holtnak hitt tanuk támadhatnak fel, — hogy habár sokan elhaltak is; de Istennek hála, még elegen vagyunk életben olyanok, kik habár nem voltunk is tábornokok; de azért némelyikünk helyzeténél fogva jobban be volt avatva ugy a haditudományok ágazataiba, mint az akkori idők eseményeibe s így hivatottabbak vagyunk Görgei és tényei felett ítéletet mondani.

Én édes Istenem, ugyan mit vétettek eme bátor férfiaknak az aradi 13-ak, hogy örökké dicső emlékük elhomályosítását megkísérteni merészelték?!

De ugy látszik, hogy ma már minden megtörténhetik s így létrejöhetett egy férczmunka — társadalmi életünk egy torz szülötte is: a Görgeit rehabilitálni akaró irat!

*) Hibás indokolása volt ez a D. E.-nek. Nem egy pár száz honvéd akaratától fog az függni, hogy Görgei árulónak tartassék-e, vagy ne? A tények fogják azt a történelem előtt eldönteni.

Csak azt kérdelem ama néhány bátor férfitól: *ki volt az a ki őket e végre felkérte, vagy megbizta*, akár a nemzet, akár a 48/49 honvédség részéről? . . . Hiszen én legalább azon nézetben vagyok, miszerint egy ily nagy horderejű kérdés elbírálására, nem ama néhány bátor férfi, hanem az országos központi honvéd egyesület választmánya volna inkább bivatva,* ha ugyan a jelen korban valaki erre hivatott lenne: — de még ez utóbbinak sem lenne szabad csak úgy suttymban, de nobis sine nobis határozni. Annál kevésbé magyarázható meg tehát e bátor férfiak fellépése akkor, midőn a nálunkna erre hivatottabbak (de nem a rehabilitálásra, hanem a vélemény nyilvánításra) még élnek; mert tudtommal élnek még Báthori Schulz Bódog, — Perczel Mór — Gáspár András tábornokok; de él még több ezredes is, kik hadtest-dandár parancsnokok voltak s így mint ilyenek bizonyára inkább szerepeltek, inkább beváltak avatva az eseményekbe — s így inkább hivatottabbak Görgei felett ítéletet mondani, mint a sorrendbe szorított századosok De él még Bayerl ezredes is — Görgei tábor-kari főnöke, ki ezen kérdésben a *legilletékesebb*: s a kit Görgei katonái klikkja által táborából elmaratott, azért, mert bűnös cselekményeihez segédkezet nyújtani nem akart.

Csodálatos tehát, hogy ezen nagyfontosságú kérdésben — azon egyedüli tényezők, kik állásaiknál fogva jobban belépílanthattak Görgei bűnös manővrozásaiba, mint a proviánt magazinban ferbliző urak — hallgatnak; s helyettük megszólalnak azok, kik arra legkevésbé lehetnek hivatottak. „Parfuriunt montes, — nascetur ridiculusmus.“ (Horat. de arte pect. v. 139.)

Görgei felett a jelen generáció ítéletet mondani *érdekeltségénél* fogva nem lehet hivatott, hanem igenis hivatott lesz a *jövő nemzedék*, mely a tényeket és eseményeket érdektelenség nélkül mérlegeli és ezek alapján állíthatja majd össze a történelmet. — Igen Clió fogja megmondani azt, hogy Görgei jó hazafi volt-e? — vagy honarúló: de nem ama néhány bátor férfi. (Igaz, szerk.)

Nem tartozom azon emberek közé, kiknek ajkairól a szép — jó — és igaz is fanyar keserűséggel szokott elhangzani, de annál több lelkiismeretet csinállok a dologból most, midőn egy — az országot mindenétől megfosztó ember bűnös cselekményeiről kell naplómban jegyzeteket tennem; annyival is inkább, mivel már magam is sirom szélén állván, nemsokára megjelendek a mindenható birói széke előtt! Éppen azért óvakodom attól, hogy tollamat a tiszta igazságszereteten kívül más valami is vezesse.

(Folyt. köv.)

1848-ik év deczemberi Jarkovácson történt éjjeli harcz Damjanics vezetése alatt.

Közli: Gergey Károly, volt honvédőrnagy.

Negyvenkilencz éve annak, hogy hazánkban egy nagy horderővel bíró olyan mozgalom indult meg, melyet későbbi kifejlődése folytán a politikai felfogás különbözőségéhez képest forradalomnak — egy minden polgári jogaiban igaz-

* Az sem, egyedül csak a történelem.

Szerk.

talantul megsértett nemzet önvédelmi harczának, — a politikai bűnök, kétszínűségek, hazugságok megtorolhatása miatti boszúnak, legrövidebben pedig nemzetünk szabadságharczának szokás nevezni.

Nem lévén szándékom politikai szempontból bírálgni az akkori eseményeket, csakis felemlitem, hogy ennek a szegény, minden rokon nélküli, magára maradt magyarnak akkori időben igen sok, különféle ellensége támadt; első helyen állott természetesen a századokon át nemzetünk szabadságát gyűlölő, azt leigázni óhajtó német, ez azonban régebbi időkből szerzett tapasztalata után tudva azt, hogy saját erejéből soha sem tudta nemzetünket óhajtásának megfelelőleg leigázni, a már régebbi időkben is sikerrel használt eszközához nyult, felbujtotta a hazánkban lakó különféle nemzetiségeket, horvátot, oláhot, tótot, rusnyákokt végre első kézből felhasználható eszközül pedig a rácokat.

Józan észszel alig érthető, miként lehet ugyanazon országban, azonos törvények oltalma alatt lakó és élő, tehát a közös szabadság kérdése által egyiránt érdekelt polgárok között egymás elleni versengést sőt valódi gyűlöletet fejleszteni, csak azért, mert különféle nyelven beszélnek, vagy egymástól eltérő szertartás mellett tisztelik Istenüket. A tapasztalás azonban hosszú századokon át azt bizonyítja, hogy említett két ürügy ügyes felhasználásával mai napig milliókra menő embertársunk veszett el és ki tudja nem fog e még a jövőben is ugyananyi áldozatul esni, hiszen mind két faktor ma is megvan: a bujtogató ellem és a bujtogató tömeg.

A különféle hazugságokon épült bujtogató folytan, az alvidéken lakó, ezelőtt néhány századdal ide menekült, itt vendékeként betelepített rácok voltak az elsők, kik hazánk, szorosabban mi ellentünk, magyarok ellen lázadtak fel, segítve előbb a szomszéd Szerbiából rablás, harácsolás céljából hozzájuk csatlakozott kalandor szerbek, később az álarczot levetett bujtogató németek által; több helyen föld-sánczokkal megerősített táborokba gyülekeztek, ez által kényszerítettven az akkor fejledező magyar sereget erejének szétforgácsolására, lekötésére.

Erősített táborhelyeik közül felemlitem a szenttamási, turjai, földvári, lágersdorfi, perlaszti, titeli és tomasováczi, utóbbit azért, mert elbeszélésem czime, az éjjeli csata, ezzel van kapcsolatban.

A lázadók megfélemezése végett leküldött magyar sereg egy része, ugyhiszem Kiss parancsnoksága alatt, Beeskerek körül, egy másik kisebb osztálya pedig Damjanics alatt Verseczen és környékén lévén elhelyezve, mindketten abban állapodának meg, hogy a tomasováczi rácztábor ugyanazon reggelen ellentétes irányból megtámadva, ha lehet megsemmisítsék, abból az egybegyűlteket szét szórják.

Damjanics, ki születésére rác volt (adjon a gondviselés hazánkknak, hozzá hasonló sok magyart!) mintegy négyezer emberből álló dandárával Verseczről kiindulva, egész napi menetelés után, este felé Jarkovácra ért oly czállal, hogy éjjel seregét megpihentetve kora reggel indul a tomasováczi sánczokhoz és tekintetbe véve azt, hogy Jarkovác lakósága előzőleg már két ízben hűséget fogadott a magyaroknak, de mindkétszer megszegte, nem a faluba hanem azon kívül kezdette meg a tábor ütési előkészületet 1848. deczember 12 én; e közben lekötötte figyelmünket egy megindító látvány.

A faluból száznál több tagból álló tömeg közeledett felénk, legelő 12—16 éves fehérbe öltözött leánykák, kezökben csinált virágkoszorúkkal, utánuk ifjak ünnepi kötéseikkel, majd a falu vénei, papi ornátusba öltözött papokkal; Hozzánk érkezve Damjanics parancsnokunktól meghallgatásukat kérelmezték, mi megadatván, bánkódó szívvel adta elő szónokuk, mennyire fáj nekik abbéli megaláztatásuk; hogy vezérünk nem a faluban engedi fáradt serege

megpihenését, holott ők minden előkészületet megtettek, a magyarok iránti ragaszkodásuknak ez alkalommal való bizonyítására a sereg megvendéglésére, alázattal kéri tehát újból és ismételve Damjanicsot, változtassa meg rendeletét, vezesse be éjjeli nyugalomra hozzájuk seregét.

Damjanicsnak abbéli szemrehányására, hogy már ismételve hűtlenek lettek s e miatt nem érdemlik a kért megtiszteltetésüket, ebből származott eljárásukat ellenükbe be nem számíthatónak nyilvánítván. Végre Damjanics meggondolva az idő zordonságát, a szükséges nyugalomnak jótékony hatását, seregének ez által való felfrissülését, engedett az ismételt kérelemnek, kiadta a bevonulásra való rendeletet, azzal a meghagyással, hogy egy-egy házban tiznél kevesebb ember nem szállásolhat, senkinek levetkezni, a huszároknak lenyergelni nem szabad stb. saját lakása előtt a faiból, az általa mindig így nevezett harmadik zászlóaljunktól két századot őrségül rendelt, szóval minden elővigyázati szabályokat alkalmazott, melyek szükségesekek mutatkoztak a másnap megtámadó ellenség közelgése miatt.

Örömmel vonultunk be a nagy területen fekvő népes faluba; örömünk fokozódott, midőn az utcákon több ház előtt kitett padokon bort, bust, kenyeret sőt kalácsot is láttunk felrakva, a mellette álló nőszemélyek pedig szívesen kínálgatták ingyen átadandó élelmiszereiket.

A kiadott parancsnak megfelelőleg megtörtént a beszállásolás. Ágyuinkat a templom előtti téren helyezték el, a hozzájuk tartozó lovakat a menyire lehetett, több közelben fekvő istállóba osztották be; ekként elhelyezkedve elkezdődött az általános dinom dánom, minden házigazda bővebb látta el a házába szállásokat enni és inni valóval; természetesen nem sok kínálás kellett az egész napi menetelés miatt eifáradt, a nagy hidegtől, éhségtől (mert csak estére volt szándékba véve a táborig főzés) megviselt honvédeknek, ettek ittak biz azok kedvökre, minek következtében többen megittasodtak, legnagyobb része pedig mélyen elaludt. Némely udvarban az éberségre utalt helyi őrt is elnyomta az álom, viszont mások ébren maradván daloltak, több huszár pedig a lova iránti kíméletből lenyergelt, csatlakozott a szobában vagy a szomszédban mulatókhoz, szóval mindenki igyekezett az öröm poharát fenékiig üríteni.

A napi parancs szerint az ébredő dobjelzést a fővárdán éjjel után egy órakor kellett kezdeni, ismeretlen okból a dobolás előbb megkezdett a templom előtt; azonban rövid időre megszűnt a hang, folytatása helyett egy, majd más lövés hangzott, azt vészkiáltások követték, melyek mindinkább terjedvén, általános felriadást okoztak. E közben a falu végén egy ellenséges ágyu dördült el, mire, mint előre megállapított jelre, minden utcán rácok és szerbek csoportosultak, a házak és udvarokból ki jött honvédek lötték, ölték, támadták a hogy hozzájuk férhettek; szóval olyan zavaros helyzet fejlődött ki, melyet az éj homálya miatt sem áttekinteni, sem egyöntetűleg vezényelni nem lehetett, majdnem minden udvarbeliek külön küzdelemre voltak utalva, az istállókból távozott, vagy azokban elaludt huszárok az ajtókat zárva találták, e miatt ki vagy be nem hatolhatván, lovaikhoz nem férhettek, míg az ajtókat be nem törték. Az utcákon magyar és rác káromkodások, női jajgatások vegyest hangzottak, a homály által nagy részben fedett jeleneteket egy pár kigyuladt ház rémesen világítá meg

Mi hamar tisztába jöven az iránt, hogy egy alávaló előre megállapított árulás áldozataival lettünk kiszemelve, minden higgadságunkat, figyelmünket, bátorságunkat, önmagunk iránti bizalmunkat összpontosítottuk, tudva azt, hogy itt csak egy kérdés, mi veszünk-e el, vagy bennünket orvul támadó ellenfeleink? Kegyelemre nem számíthatunk, de nem is gondolhattunk, ismerve már előbből ellenfeleink-

nek vérlázító kegyetlenkedéseit, teljes tudatával tehát a veszélynek, minden áron azon igyekeztünk, hogy társainkkal egyesülhessünk, ez azonban nehéz feadat volt, mert az utcákon mozgó tömeg az éj miatt nem volt felismerhető. Fordult is elő eset, midőn a magyar csapatból felhangzó ama kérdésre, kik vagytok? jó barátok! volt a válasz; azonban a bizalommal közeledők puskatűzzel fogadtattak. Ekkor következett a szurony és handzsár öldöklő munkája, azt pedig megállapítani, melyik fél van előnyben, lehetetlen volt.

Megemlítem itt, hogy a jeladó ágyulövés után a házak gazdái, családtagjai, mind eltűntek, tartva a beszállásoltak boszujától

Minden csapatunknak már előre ki lévén jelölve az esetleges vész idejébeni gyülekező helye, összes igyekeztünkkel annak elérésére törekedtünk, ebbéli célunk hábár lassan, hosszabb idő alatt, végre mégis eléretett, ekként folyvást erősödve képesekké lettünk egy-egy utca elfoglalására az udvarokban benszorult társaink kiszabadítására, ugyanarra, hogy viradtakor már urai lettünk a falunak is, ellenfeleink odahagyva a falut megfutottak. Csak ekkor vettük észre, hogy a templom előtt elhelyezett, az éjjeli küzdelem alatt nem használhatott ágyuinkból 4 vagy 5-öt megszalasztott ellenfeleink magukkal vittek. Azok visszaszerzésére nézve minden reményünket az ellenség utolérésére és üldözésére köldött huszárságba helyeztük. Nem is csalódtunk, mert az ágyuk vivői egy süppedékes helyen nemcsak a mi, hanem pár saját ágyujokat is elhagyni voltak kénytelenek, azok tehát kamatostul visszakerültek.

A kezünkbe került foglyoktól értesültünk később, hogy templomuk, több padlás és pinca a faluba érkezésünk előtt már tele volt szerbekkel, meg volt állapítva előre mindannyiunk leölése és egy lélek sem találkozott a falu lakosai közül, ki értesített volna bennünket a veszélyről!

A harc lefolyásából önként következik, hogy mindkét fél tetemes veszteséget szenvedett, ellenfeleink azonban keservesen lakoltak aljas eljárásukért, mert a faluba benszorult szerbek és rácok közül kevés vált be fogolynak, a huszárok még egyet sem hoztak az üldözésből és mindez csak azért történt, mert elámitani engedték magukat a helyett, hogy közös hazájukat velünk együtt oltalmazták volna közös ellenségünk ellen! Adja a gondviselés, hogy azok a félreértések soha többé fel ne merüljenek, szeressük együtt hazánkat, legyenek ők velünk együtt annak egyetlen hű fiai, a multakon pedig bazánk javára okuljon mindkét fél.

Kiegészítésül megemlítem még, hogy a Kiss parancsnoksága alatti dandár, semmit sem tudva a velők történetéről, a megállapodáshoz képest másnap reggel megtámadta a tomasovácsi sánczokat, azonban azokat üresen találta, mert azok lakói jöttek el a mi támadásunkra azok adták a jellövést, megveretésük után pedig más irányban voltak kénytelenek menekülni

Kemény Farkas hadjárata a havasi oláhok ellen 1849. június 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16-án.

(Folytatás és vége.)

II.

Köváry L. a Kemény hadjáratát így adja:

„Kemény június 3-án indult fel Déváról. Mintegy 4000 gyalogost, 18 ágyut s egy ütég röppentyűt vitt. Előcsapatát *Forró* ezredes, utócsapatát *Inczédy* ezredes ve-

zette: Junius 4-én *Brádon* voltak, onnan Junius 8-án kezdé meg expedícióját. Jun. 9-én az országotat bevágva találván, a *Vulkán* hegyet meg kellett kerülni, a miért *Abrudbánya* romjai közé csakis Jun. 11 dikén érkezett. A várost mindenfelőli környező hegyekről meg lőn támadva s csatájuknak az est vetett véget.¹

Innen előbb akart nyomulni *Topánfalva* felé, hol *Janku* képzelt birodalma középpontja volt, de midőn látta, hogy serege elől minden eleség el van takarítva, félt, nehogy ugy járjon mint az élelméből kifogyott *Hatvani*.

Éppen visszahuzódással foglalkozott, a midőn Junius 16 án *Abrudbányáról* vonulása közben *Axente* 12.000 emberrel újra megtámadta.² S a hegyekről golyó és kőzár kezdte reá omlani. Csakis az utócsapatát vezető *Forró* ezredes hidegvérűségének s a XI. zászlóalj hősiességének lehet köszönni, hogy az ágyuk oda nem veszték.³ Estére a romokban heverő *Zalathnára* s onnan másnap *Fejérvár* alá értek; most véglegesen hozva a meggyőződést, hogy itt e vadonban, guerilla csapatok ellen ágyuval sikerrel működni nem lehet, miután rendes csapatát elfogadni vonakodnak.

Erre a románok még inkább vérszemet kaptak, a havasokkal szomszédos, *Hondol* bánya-helyiséget, a sóraktáros *Solymost*, *Rápoltot*, *Gyógyot* s más falvak raktárait, csűrös kertjeit megszállák s magokat eleséggel ellátták.⁴

III.

Axente a Kemény Farkas elleni hadjáratról és a Kővári által említett raktárak kizsákmányolásáról.

„*Kemény F.* elfoglalván *Abrudbányát*, egy század honvédet küldött *Zalathnára* s ez által *Gura Urszuluj-nál Kovács* őrnaggyal egyesült. Ugyanegy időben más magyar csapatok is értek közelembe. A felkelők tekintélyes számú csapataitól voltam tehát körülvéve; helyzetem igen kritikus volt. A körülzáró ellenségen kívül még más ellenségekkel is küzdöttünk: az éhséggel és lőszerhiánnyal. Legkeményebb harcot azonban mindenek felett *Munzátth* hadnaggyal vívtam. Ez a minket fenyegető veszélytől bátorságát veszítve, miután embereinket rá nem bírhatta, hogy most a várig elkisérjék, arra akarta őket rávenni, hogy *Romániába* menjenek a cs. k sereghez. A harcosok ingatlan akaratán azonban e terve is hajótörést szenvedett, mert embereink a császárért, a trónért és nemzetért életre-halálra harcolnai magokat eltökélték.

Ezen szorult helyzetben *Muntean János* tribun vezetése alatt *Jánkunak* 400 embert küldöttem segítségül.⁴

A többi harcosokkal a *Zalathna* és *Abrudbánya* között levő ellenség hadsorai között utat vágtam magamnak s *Almásra* értem. Embereim itt elláttattak a szükséges élelmi szerekkel s gyors menetben *Hondolra* siettünk, hol egy század felkelő állomásozott.

Réggel 10 óra tájban egész váratlanul támadtunk rá, úgy hogy életben alig menekülhetett 25 ember. Mi csak

¹ Kemény Junius 8. és 9-én is csatázott a *fegyveres néppel*, — mint *Maiorescu* írja — és azt hátra nyomta.

² Kővári a Jun. 15-iki ütközetet nem említi, míg *Maiorescu* azt írja, hogy *Kemény* e napon szenvedte a legnagyobb veszteséget, a ki este a vacsoránál így nyilatkozott volna: „Verekedjék az ördög tovább a papokkal.” *Axente* a Jun. 15-ki és 16-ki ütközetben nem vett részt. *Maiorescu* itt *Bálint* prefektet szerepelteti.

³ *Maiorescu* éppen az ellenkezőt írja: „*Kemény* sokkal óvatossabb volt, (t. i. mint *Hatvani*) ő ugyanis elindulása előtt három órával *Forró* őrnagyot nagyobb csapattal előre küldte, hogy a *Dealumare* hidját hozza rendbe s szétbontván a torlaszokat az akadályokat az utból gördítse el.”

⁴ Tehát nem 12 ezerrel ment *Axente* *Jánku* segítségére, mint *Kővári* írta.

egy pisztolyt és egy lovat veszítettünk.¹ Itt ruhaneműt, kenyeret, bort, hust, fegyvert és lőszert találtunk.

Hondolról visszatérvén, két napig vitatkoztam *Munzátth* hadnaggyal; én ugyanis követeltem, hogy mi is *Kemény* ellen menjünk *Abrudbányára*, kit *Jánku* s a többi román prefekt már a többi felkelő csapattól elvágott volt, körülvette s *Abrudbányára* annyira beszorította, hogy egész csapataival a legnagyobb veszélyben volt; *Munzátth* ellenben ez indítványomat ellenezte, kijelentvén, hogy pihenési időt kell adni az embereknek. Mig ő pihent, *Kemény* a *Jánku* által védelmünkre bizott *Dealumare* át elmenekült, utjában senki sem tartóztatta fel

IV.

A zsákmányolás.

„Már a havasok azon része, — így kezdi *Axente* — melyben én tartózkodtam, meg volt tisztítva a felkelőktől s azt hittük, hogy tőlük mindenkorra megmenekedtünk. Intézkedést tettem tehát ellátni magamat gabonával, miután az ellenség, látván, hogy másképpen nem teheti, éhséggel akarta hatalmába keríteni a havast. S valóban az élelmi czikkek hiánya és ára oly magas fokra hágott, hogy egy véka buza 10—15 frtra, egy kupa só ára pedig 1 forintra emelkedett. Mikor mi ilyen czélzattal *Demian* tribunnal és 300 emberrel *Algyógyra* indultunk, *Munzátth* sétálni ment *Janku*-hoz. A felkelők *Algyógyon* gabonaraktárral bírtak. A raktár védelmével megbízott felkelőket elszalasztottuk, kik a *Marosba* ugorva ott lelték halálukat.²

A román falvakból elrabolt ruhával, gabonával s más értéktárgyakkal megrakott 40 szekeret, éppen akkor, mikor a *Marosban* akartak átkelni, visszatértítettük; a raktár gabonájából más szekereket is megrakattunk; úgy embe-reimnek, mint másoknak szabadságot adtam venni a gabonából, a mennyit csak akarnak. Mikor a felkelők ennek tudomására jöttek, *Portusról* egy zászlóaljat küldtek ellenünk egy ütég ágyuval, hogy megszalasszon s visszavegye az elfoglalt gabonát: azonban én prédámmal idejekorán elmenekültem s *Rápoltra* értem, ott még 1500 vékát vettem el. Mikor az üldözéseimre kiküldött zászlóalj *Rápolton* volt, én *Bábolnára* vonultam. Itt gabonát nem találtam, de innen is 100 veder bort vettem magamhoz. Mikor pedig az ellenséges zászlóalj oda ért, én már *Beczenczén* voltam.

Az általam szerencsésen a havasokba szállított gabona a legmagasabb időben érkezett. Embereim számára raktárt állítottam fel, de a többi embereket is kielégítettem. Ennek oly jó hatása volt a környék gabona árára, hogy azok 10—15 forintról azonnal 4 forintra szálltak le bécsi értékben.³

V.

Bálint prefekt jelentése a Kemény Farkassal vívott harcokról.

„Junius 5—6-ika tájban elterjedt a hír, hogy egy forradalmi új hadtest van utban a havasok központja felé. *Kemény Farkas* és *Forró* voltak azok, a kik Junius elején 7000 gyalogság, egy szakasz huszárságból álló sereggel, 19 ágyuval és 4 röppentyűvel betörték *Zaránd* megyébe oly czélból, hogy a *Hatvani* féle veszteségért megboszulják.

¹ Ez is *Axente* szokott kérdéséhez tartozik. Jelentéséből kitűnik, hogy ő *Kemény* ellen nem is harcolt, csak 400 embert küldött segítségére. *Munzátthot* vádolja, hogy miatta nem mehetett *Jánku* és a többi prefekték segítségére. A zsákmányolást, mint látni fogjuk, elismeri.

² *Axente* itt is szokása szerint sokat mond. Ha a gyógyi magyar őrség mind egy szálig a *Marosba* ölte magát, akkor ki által értesült a portusi őrség, a mely *Axente* üldözésére indult?

magukat, megigázzán a havast és ezzel *Gyula-Fehérvár* városa felett is határozzanak.

Mert már semmi kétség sem fért hozzá s a magyar parancsnokok is megértették, hogy *Gyula-Fehérvár* sorsa elválaszthatlan a havasok sorsától. Junius 9-én *Jánku* prefektől levelem érkezett, melyben arra kért, hogy az oly hatalmas ellenséggel szemben minden fegyveres erőmmel támogassam. Én, habár kémeim által arról győződtem meg, hogy *Kemény*vel összeköttetésben erősen? megszapordított a forradalmárok csapatainak száma, melyek szorosainkon át a havasok szívébe akartak jutni, még is úgy itéltem, hogy a veszély *Kemény* működésével a havasok központján sokkal nagyobb; elhatároztam magamban segítségére sietni. *Jánkunak* 1500 emberrel, kik között 300 birt puskával, a többi lándzsával volt felfegyverezve. Ezen operáció arra indított, hogy *Szolcsván* csak 400 embert hagyjak tartalékba az ellenséges mozdulatok kikémlésére a havasok szorosaiban. Felnyergelvén lovamat, ugyanaz nap *Topánfalvára* értem. Másnap seregem is odaérkezett.

Ez junius 10-én történt. Junius 11-én pitymalatkor meg is indultam csapataimmal, hogy pedig elfoglalhassam a közös tanácskozásban nekem kijelölt helyet, *Szohodolon* át 10 óra tájban reggel *Szuhár* nevű falu felett voltam.

Ugyanazon óra tájban lépett be *Kemény* is *Abrudbányára*. A: elfoglalt faluban három részre osztottam seregemet. Balra *Kerpenyes* felől *Csurulean János* foglalt helyet az egyik részzel. Jobbra *Moldován Makaria* s *Rácz János* helyezkedett el egy másik csapattal. Én és *Vladucz* prefekt a főrészen maradtunk. Délután egy órakor a főcsapattal előre hatoltam s támaszkodva a *Szuhár* feletti erdőre, megtámadtam az ellenség előőrseit, melyek rövid idő alatt seregük zöméig lettek visszanyomva, Most egy tekintélyesebb csapattal még előbbre haladtunk s az ellenséget saját állásában támadtuk meg. Itt makacs harc fejlődött ki, mely mintegy félórát tartott.

Kemény épen ebédelt, mikor ágyuink első bömbölése hallatszott, azonnal a csata helyére sietett. Ez alkalommal egy ágyugolyó kettészakította kezében a gyepölőszíjját.

Az ágyut *Furka Tódor* irányozta, egyike verespataki gárdistáimnak. Mig itt jó eredménnyel harcoltunk, hogy az ellenséget egész *Abrudbányáig* nyomtuk előre, addig *Csurulean János* állását váratlanul egy tekintélyes csapat támadta meg és hadsoraiban rendetlenséget támasztott. Az ellenség egy erdőn át titkos ösvényen hatolt előre oly irányban, a honnan senki sem várta. Ez által veszélyben láttam magam főszeregem zömével; nagy sietséggel vissza kellett vonulnom tehát. A szohodoli magaslatokig nyomultunk vissza, hol megkísérlettük az ellenséget feltartóztatni, azonban elegendő haderőt nem tudtam sietségem miatt vele szemben feállítani, mi oknál fogva ujlag visszanyomattunk.¹

Összegyülekeztünk a *Heteu* hegyen. Az ellenség felhagyott az üldözéssel. E visszavonulásban három emberünket megölték s tizet megsebesítettek. A halottak közt volt *Moldován* a tribun is kinek halálát egy röpentyű okozta. Állásaink az ellenségnek el voltak áruva; az áruló egy száz, ki az előtt a forradalmárok szolgálatában állott s egy összeütközés alkalmával lett foglyunkká; mi igen jól bántunk vele, sőt mi több alkalmaztuk is lándzsásainknál tisztnek. A csata kezdetén az nap a forradalmárokhoz szökött át azoknak elárulta *Csurulean* hadállásait.

Junius 12-ikén más állást foglaltam el *Vertopon*, *Verespatak* felett s összeköttetésben tevén magamat a bucsumi

¹ Más szavakkól Bálint prefektet itt elpáholták s szaladni kényszerítették.

csapatokkal, ezekből alakítottam meg a hadmiveletek balszárnyát.

Junius 13-án *Verespatak* bányaváros felé 240 honvéd közeledett, a környéket pusztítani kezdték. Én 80 vadászszal megtámadtam őket s az abrudbányai hegyekig vertem vissza.

Junius 14-én *Kemény Farkas* hozzám küldte *Szulucz Simon* abrudbányai lakost, azzal a megbizással, hogy mennek el *Abrudbányára*, vagy egy általam megjelölt helyen jelennék meg tanácskozás végett; én azonban ez ajánlatot visszautasítottam.

Junius 15-én az általános támadás határozott napján seregem csekély részével állást foglaltam *Bucsumán*-hoz közel; *Csurulean* tribun a főszereggel visszamaradt *Verespatak* közelében.

Egy órára délután volt kitűzve a támadás ideje; az ellenség azonban ezt be nem várva delelőtt 10 és 11 óra között utnak indított ezer embert ket ágyuval, hogy engem megtámadjon. A *Murtár* nevű térségen csata fejlődött ki, mely 12 óráig tartott. Helyet kellett csinálnunk az ellenségnek s jó rendben *Gergelig* visszahúzódtunk. Itt táboromat három részre osztottam fel s azokkal jobbról elfoglaltam a kornai tavat, balról a muntári templom melletti helyet és a *Gergel* hegyet. Az ellenség leginkább két állásunk felé közeledett. Azok, a kik *Muntár* felé közeledtek, égő üszköket is hoztak magukkal, hogy a falu házait felgyujtsák. Jelt adtam a balszárnynak, hogy a völgy felé tartva, támadja meg ezeket, a mi meg is történt pontosan. Ez oldalról az ellenség visszaveretett anélkül, hogy a falut felgyujtotta volna.

Ugyanakkor megbiztam Bukuresti századost, hogy azon csapatára vesse magát az ellenségnek, melynek szándéka volt gergeli állásunkat megtámadni. A százados tüzelt azokra, a kik előre nyomultak s oly jó eredménnyel, hogy az előre nyomulók közül három halva rogyott össze, többben megsebesültek s erre a többiek visszatértek.

Csurulean ekkor 300 emberével jobbszárnyomig jutott; felhívtam a harc azonnali megkezdésére s arra, hogy segítségemre szolgáljon. A kiváló tribun nagy düffel rohant az ellenség balszárnyára. Rendeletet adtam, hogy a balszárny is előre menjen; az én csapatom némi távolságra hátra maradt tartalék gyanánt. Az ellenség nagy veszteséggel veretett vissza előbbi állásába a *Muntár* nevű térségre, hol a csata kezdetét vette. Mikor itt az ellenség előbbi állását elakarta foglalni, *Muresán Gergely* és *Muresán János* századosok 500 lándzsással az ellenség centrumára vetették magokat. Egy pillanat alatt 15 honvéd esett el, az egész közép pedig visszavonatot. Ekkor az ellenséget minden oldalról üldözőbe vettük s haladók nélkül futott *Korna-Guráig*. *Abrudbánya* mellett összesen 55 embert vesztett az ellenség, sebesültjeit *Gura-Kornánál* négy szekérre rakta fel. Részünkről hét esett el s volt 10 sebesültünk.

Az idő már 4 és 5 óra között volt délután. A városból és vidékéről még egyszer három szakasz honvéd nyomult előre ellenünk, három röpentyűvel. Embereink azonban annyira megszokták volt a ráketákat, hogy azokat mindannyiszor e felkiáltással üdvözölték: „Éljen Ferencz József Császáruk!”⁴

Mi csatasorban azonnal a három honvéd szakasz ellen indultunk; azoknak azonban nem tetszett bevárni minket, ismét visszavonultak, miután meggyőződtek arról, hogy nem ijedünk meg röpentyűiktől.

Ugyan az nap egy másik honvéd szakasz *Verespa-*

¹ Más szavakkól Bálint prefektet itt is meg volt verve, még pedig száz áruló nélkül.

takra igyekezett, azonban Rácz János és Nemes László tribunok a Verespatak előtti „Cetate“-nál megtámadták az előre nyomuló ellenséget és visszaverték. Mikor mi június 16 án reggel Topánfalván a következő napon intézendő újabb általános támadás ügyében tanácskoztunk; az ellenség parancsnoka felhasználta a fegyveres nép eltávolítását s segítettve a vastag köd által, gyorsan Zalatna felé menekült. Megmeneküléséről s az egész csata lefolyásáról Jánku részletesebb jelentést fog tenni.¹

VI

Munzáth cs. k. főhadnagy jelentése a Kemény Farkas ellen folytatott hadjáratról.

Június 8-án egy ellenséges zászlóalj Borbánd felől Preszákára érkezett s miután nekem mindössze csak 200 emberem volt, a népség pedig a hegyekbe menekült, visszavonultam Zalatnáról északra fekvő hegységekre s megparancsoltam a bucumiaknak, hogy a Zalatna és Abrudbánya közötti utat eltorlaszolják s jó lövőkkel lássák el, hogy a zászlóalj összeköttetése az Abrudbányára érkezett 7000 főnyi (csak 4000) ellennel lehetetlenné tétessék.

Június 9 én 200 emberemmel a Zalatnától északra fekvő s legközelebbi hegycsucsra vonultam.

Június 10-én vártam a remélhető megerősítést s a Galacz mellett álló ellenséges őrséget nyugtalanítottam.

Június 11-én az ellenség 400 embere Abrudbányáról Valea-Duszulujba, az ellenséges zászlóalj pedig Preszákából Zalatnára menvén, kénytelen voltam állásomat megváltoztatni; visszavonultam tehát a Vulkai nevű hegyre, már azért is, mert a várt erősítés nem érkezett meg. E helyről csak őrzőkatapultot küldöttem ki az ellenség szemmel tartása végett.

Június 12-én kémszemlét intéztem az ellenség abrudbányai állása felé, mely előnyösen ütött ki; azt is megtudtam, hogy a népfelkelés a Topánfalvától északra fekvő havasokra vonult. Az Abrudbányán táborozó ellenség 7000 főnyi s 20 ágyúval rendelkezik.

Június 13-dikán, miután az ellenség Abrudbányát, Valea-Duszulujt és Zalatnát a kimutatott erővel megszállotta, azonfelül meg 300 emberrel a fenei tetőkre még ellenem is előnyomult, rendelkezésem alatt mindössze csak 800 ember állott, a ki már hat nap óta nem kapott kenyeret s naponként csak mintegy félfontnyi parázso² megsütött sótalan huson élt, ily körülmények között semmire sem válakozhattam, elhagytam állásomat s a Doszuluj völgyen észrevétlenül áthaladva, későn este Nagymásra érkeztem.

Június 14-én az e vidéken felgyült felkelőkkel megszállottam Zalatna és Nagymás közötti hegyszorosot, rendelkezésemre álló rendes csapattal, pedig miután Nagymáson étkeztem, Hondol (Hondo) felé indultam. Miután értesültem, miszerint e helységet egy ellenséges csapat tartja megszállva, óvatosan és fedve későn este Vojáig érkezve elhatároztam, hogy virradatkor a Hondolban levő ellenséges szakaszt megrohanom, azután a Boiczában levő ellent elkergetem s vidéki népet felbivom, hogy a Kaján völgyet s az Abrudbányára vezető utakat eltorlaszolja, a torlaszokat megszállva, az ellenség összeköttetését s élelmezését megszakítva, az Abrudbányán táborozó ellent hátulról fenyegetem. Június 15-én virradat előtt egy órával a Vója és Hondol közötti hegyhátra indultam, 300 emberemből 50 embert egy szakadáson, fedve leküldöttem Hondol keleti kerítése felé avval az utasítással, hogy a

Vója felé vezető ut tetején álló hat emberrnyi ellenséges őrállomást 12 ember akkor támadja meg, mikor a többiek a helységet már megközelítették. A többi 250 emberemmel a legnagyobb csendben és fedve a helység északi oldalát közelítettem meg. Az erdő szélén, a mely csak 6—700 lépésnyire van a helységtől egy mélyedésbe érve, összegyűjtöttem embereimet s százat közülök az északi oldalra elküldöttem avval az utasítással, hogy gyorsan és elszántsággal nyomuljanak be a helységbe, mialatt én sorakozottan és gyorsan a nyugati oldalra (a Solymos felé vezető utra) siettem, innen rögtön 100 embert a nyugoti lejtőre, mely a helységtől kertek által volt elválasztva, elküldöttem avval az utasítással, hogy a helységet erről az oldalról is megtámadják. Az 50 főnyi maradékkal megszállottam néhány kerítést a helység nyugoti oldalán, a végből, hogy a menekülő ellen előtt a Solymos felé vezető utolsó menekülést is elvágjam. Alig hogy az utra kiértem, már megkezdődött a tüzelés a helység keleti és északi oldalán, mire én 20 emberrel a riadó verése mellett az utcába a gyülekezési tér felé berontottam, mindjárt 3 fogoly ejtettem és 4 embert felkonczoltam. Hatvan lépésnyire a tisztai szállástól — a hova körülbelül 30 ellenség gyűlt össze — heves tüzeléssel fogadtattam, hogy kénytelen voltam egy mellékutcába visszavonulni, hogy azt az ellenséget, mely csapataim által már hátban is megtámadtatott, elfoghassam. Embereim azonban gyorsan visszavonultak az erdő széléig, miután az ellenség támadását vélték s csak így menekült meg az ellenség összegyűlt része. A legközelebbi szakaszok embereit összegyűjtve, üldözőbe vettem az ellent s folytattam az üldözést mintegy félórányi távolságra, mire visszavonultam, kiállítottam az előőrsöket, a helységbe bementem, hogy egyrészt a rablást meggátoljam, másrészt csapataimat összeszedjem s tartva az ellenséges támadástól Solymos és Déva felől, rögtön a Vojára vonultunk vissza. Az ellenség vesztesége 53 halottból állott, parancsnoka Bogos megsebesített és 9 fogoly esett kezeinkbe. Embereim közül csak egy sebesült meg könnyen. Ez alkalommal 60 fegyver, több tölténytáska, borju, egy láda töltény, a század iroda és podgyásza, 150 kenyér, 20 uj vászon kabát és nadrág s egy vég vászon került birtokunkba.³

¹ Ez a Hondol elleni expedíció azért érdekes, hogy ezzel Axente és Munzáth is úgy mutatják be magukat, hogy mind a kettő magának tulajdonítja a dicsőséget, a nélkül, hogy egyik a másiktól csak egy szóval is megemlékezzenék. Abrudbánya és Zalatna között átvágják magokat és Hondolra ütnek a helyett, hogy Jánkunak segítségére mentek volna. Axente, Munzáthot hibáztatja, kit nem birt rábeszélni, hogy bár a hondoli expedíció után segítségére mentek volna.

Hondolra 300-an csaptak egy honvéd századra, tehát mondjuk 120 honvédre. Munzáth szerint elesett 53 honvéd, 9 pedig fogóságba esett, tehát a honvéd század fele mégis kivágta magát 300 fegyveres nép közül fényes nappal. Axente itt is nagyot mondott, midőn azt írja, hogy a honvéd századból alig menekedett meg 25 ember.

Munzáth ezt írta: „Embereim közül csak egy sebesült meg könnyen.“ Axente meg így: „Mi csak egy pisztolyt s egy lovat veszítettünk.“ Már most melyiknek adjunk hitelt? Egyiknek sem, mert képtelenség, hogy egy honvéd századnak fele — ha igaz — úgy essék el, hogy ő egyetlen embert el ne ejtsen. Hát az a másik fele a honvédszázadnak, a mely a 300 oláh közül kivágta magát: talán golyó helyett csak port tett a puskájába? . .

² Közölve van az I. szám alatt, de Jánku nem írta alá és így csakis a Maiorescu elmeszüleményének tekinthető.

Eléggé jellemző, hogy ott hagyták bajtársukat Jánkut, hogy ez verekedjék Kemény Farkassal, ők pedig ez idő alatt requirálni mentek.

Deáky Albert.

A kolozsvári márczius 15. ünnepélyeket rendező állandó bizottság fennállásának és szakadatlan működésének az ideai ünnepélyén 25-ik évét ünnepelte. E bizottság állandó *jelleggel legelőször alakult az országban*, olyan időben, a mikor még nem nézték jó szemmel a hivatalosak ez ünnepeket, a mikor még természet sem bocsátottak a bizottság rendelkezésére, hanem az isten szabad ege alatt a főtéren, vagy a temetőben kellett megünnepelni a nemzet újja ébredésének hajnalát.

Ez a bizottság az ellenkező áramlat. daczára kiktartott. Évről-évre megtartotta ünnepélyét, melynek tiszta jövedelmét kezdetben jótékony célra adta, később pedig egy, az anya-országot Erdélylyel egyesítő *Unió* emlékéért megörökítő szobor alapra gyümölcsöztette.

A bizottság elhatározta, hogy kiadványai harmadik kötetét a 25 év emlékére kiadja. Befoglalja a 25 emlékbeszédet, megírja e műben negyedszázados működésének történetét. Ez okozta azt, hogy az idén a bizottság működésével, a Történelmi Lapok tüzeteiben nem foglalkozott.

Az ideai ünnepély alkalmából, a bizottság zászlója alá csoportosult hazafiak elhatározták, hogy a bizottság összetartó férfiat, Révkomáromi *Deáky Albert* elnököt, a bizottság 25 évi működése emlékére, egy emlékmánynyal lepik meg.

Mint a „Társas estélyek“-ről szóló tudósításban olvasható, e tervet fogantatosították is.

Az elnök iránt tanusított eme figyelem a tagok összetartásának és az ügy iránti szívós ragaszkodásuknak csalahatatlan jele, és ebből a szempontból mérlegelve a dolgot, örömnünknek adunk kifejezést a fölött, hogy ily nyilvánulással találkozunk, mert e tényben a jövőben még erőteljesebb működésnek a bizonyítékát látjuk.

E tisztelethez, melylyel a tagok elnökük iránt viseltetnek, a magunk szívélyes üdvözetét is csatoljuk s hogy a Történelmi Lapok olvasóinak is szolgálatot tegyünk, a minden tekintetben kiváló férfiú arczképet is bemutatjuk.

Deáky Albert nem tartozik az u. n. *tuczat elnökök* közé, kiket maguktól gördülő ügyek tolnak előre.

Deáky azok közé az invencziózus és szívós munkásságú elnökök közé tartozik, kik egy-egy eszme megtestesítésén éveken át előrelátással és nem lankadó buzgalommal munkálkodnak.

Nálunk nagyon sok ügy egy-egy ember kitarásának köszönhetette fejlődését és megszilárdulását. Így volt ennek a bizottságnak az ügyével is.

Az első és második évtized folyamán igen könnyen elaludt volna a márcz. 15. ünnepélyek kolozsvári fáklyája, ha Deáky Albert elnök, Hóry Béla pénztárnok, kiről lapunkban szintén szó lesz, évről-évre megújuló erővel nem agitálnak az ügy mellett.

Ugyszólva bele nevelték a fiatalságot ennek az ügynek fenntartásába és elővitelébe.

Szépen jellemző példája ennek az, hogy Deáky 3 kis fia 4—5 év óta maguk köré gyűjtik a velük egykoru jelesebb iskola-társakat s atyjuk házában évről-évre ők is megtartják márcz. 15-ét. A 12—14 éves ifjakból álló bizottság szavalat, emlék-beszéd, ének, zongora, hegedű, vagy czimbalom piecékből össze állított ünnepi műsorát, a szülők, rokonokon kívül mindig nagyszámu közönség hallgatja végig és szeretettel adózik a fiatalság ünnepének. Ez ifjak nem csak fokozott lelkesedéssel, de nagy tájékozottsággal is fognak rendelkezni, a midőn atyjuk és az öregebb bizottsági tagok helyét majdan elfoglalják.

Deáky Albert nemcsak a márcziusi bizottságnak, de a kolozsvári *ereklye muzeumnak* is alakulása perczétől az *élén áll* s ennek minden mozgalmát mint elnök egyszerűtettel s fáradságot nem ismerő buzgalommal vezeti.

Társadalmi mőkésének jellemvonása hazafias és humánus irányban *mindig* jót tenni és javítani.

Mint lapunk mai tárczájába átvett közleményből olvasható, mint 5 éves gyerek már a nagy-idők megpróbáltatásait átérezte, átszenvedte.

Ereklyék és érme az 50 éves évfordulóra.

— Válasz nagyságos Szentkatolnai Bakk Endre, vizaknai plebános úr, a Ferencz-József rend lovagjának a „Történelmi Lapok“ 1897. 5—6 számában megjelent indítványára. —

Szép és nemes dolog bizonyára megőrizni a multak emlékét; különösen az oly nevezetes eseményekét, melynek nemzetünk történetében az 1848-49-iki események voltak. A „Történelmi Lapok“, melynek célja az ezen időre vonatkozó adatokat összegyűjteni és megőrizni, igen nagy hálával tartozik munkatársai közt nagyságos Szentkatolnai Bakk Endre plebános úrnak, ki nem egy becses adattal gyarapította a „Történelmi Lapok“ s az ezzel kapcsolatban levő 1848—49-iki történelmi ereklye-muzeum tárházát; s midőn így a multak emlékét a feledéstől megőrizte, egyuttal a történelemnek is megbecsülhetetlen szolgálatot tett.

Hasonlóképen igen nagy köszönettel adózhat az ereklye-muzeum intézete a Nagyságos Plebános úrnak azon indítványaiért, melyeket a nevezetes emlékek megőrzésére s a szabadságharc félszázados évfordulójának minél fényesebb megünneplésére tett.

Ezen indítványai közé tartozik a „Történelmi Lapok“ folyó évi márcziusi számában is az, a melyben ajánlja, hogy „az 1848—49-ben vert magyar köriratu ezüst- és rézpénzeket márczius 15-iki ünnepélyekkor használandó diszjelvényekké alakítsuk át.“ Szép és nemes az indítvány kétségkivül; bizonyára országszerte fel fogja karolni a muzeum is, hogy ezen szép indítvány minél szélesebb körben fogantatba vétessék.

Folytatólag ezen indítványhoz hasonló szép tervvel lép föl, mint tudjuk a történelmi ereklye-muzeum, mely szerint az 1848—49-iki szabadságharcz 50 éves jubileumára magyar köriratu emlék érmekeket fog veretni. A tervezet szerint az emlék érmeken Kossuthot, Petőfit, Bemet, Batthyányt, s általán a szabadságharczban szerepelt nevezetesebb férfiak képeit fogják megörökíteni; mindegyiknél jellemző körirattal. Így Petőfinél a „Nemzeti dal” körirat, a többi férfiaknál pedig a nevezetesebb csatáknak, melyekben részt vettek, emléke lesz az utókor számára feljegyezve.

Ez a tervezet, a Nagyságos Plebános úr indítványával egyetemben, egyik igen szép módozatát alkotja majd szabadságharczunk félszázados jubileumi emlékének. Ez érmeke találó symbolumai leendnek a hazafiúi kegyeletes érzületnek, azonkívül örökre emlékeztetni fogják a késő utódokat is nemzetünk történetének egyik mozgalmas és dicső letűnt korszakára és annak félszázados évfordulójára.

Ugyanazért minden tekintetben pártolva a Plebános úr indítványát, már e szempontból is felhívjuk honfitársainkat, hogy 1848—49-iki pénzeket ne engedjék veszendőbe menni, hanem gyűjtsék össze s szolgáltatassák át a történelmi ereklye-muzeumnak, mely míg egyrészt azokat megőrizni hivatva van, addig másrészt azoknak emlékjelvényekké való átalakításáról is bizonyára gondoskodni fog.

Győr. 1897, május.

Sz. K.

*

A legnagyobb örömmel adunk tért e soroknak, habár némileg idő előtt adja közre ama tervünket, mely 50 éves évfordulónkra készülő érmeke készítésére vonatkozik, s melyről közelebről mi is adunk tudósítást. Szerk.

A XII. önkéntes honvédszászlóalj működése az erdélyi hadjáratban.

Irta: Szöllősy István tizedes.

(Folytatás)

Elvonulás Besztercze mellől Csatazás Teke- és Sz-Régennél. A nagyszebeni csata.

Másnap, július 4-ikén is megtámadott a muszka, de nemcsak előlről támadott meg, hanem hátulról is bekerített. Éjjel ugyanis az ellenséges indulatu oláh és szász nép ismert utakon hátunk mögé vezette a muszka hadsereget. De mi a hátunk mögé került sereget szétvertük s az előtűnk levővel csatázva, egy oldalmozdulattal bementünk a Mezőségbe és onnan visszakerültünk Tekébe, a beszterczemarosvásárhelyi nagy utvonatra. Ott megállottunk, táborba szállottunk s ott voltunk néhány napig.*)

Tekében is csatáztunk a muszkával, azután elvonultunk Szász-Régenbe.

Szász-Régenben is megtámadott a muszka sereg. Zászlóaljunk a balszárnyon, annak a nagy erdőnek Teke

felőli szélén, a hegytetőn volt felállítva, a mely mellett most a baromvásár tartatik. Mi a balszárnyon feltartóztattuk az ellenséget. Ott kapott lövést Horváth Gáspár, ki később a maros-vásárhelyi ref. kollegiumban tanár lett. De a mig mi a balszárnyon az ellenség jobb szárnyát megállítottuk, addig jobb szárnyunk az ellenség bal szárnyának tulnyomó ereje előtt meghátrált, úgy, hogy mi a bal szárnyon levők csaknem egyszerre érkezünk be Szászrégenbe a muszka sereg bal szárnyával és még lövöldöztünk is egymásra. Mikor Szász-Régenen s a mellette folyó Maros és Görgény folyók hidjain átmentünk a folyók balpartjára, a XII. önk. zászlóalj a hid és víz megett lett az ellenséggel szembeállítva. Az ellenség vezére az osztrák sivalizser lovasságot a Maros folyónak egy gázlóján a magyar honvédsereg bekerítésére küldötte. A sivalizser lovasság jól ismerte a helyet, mert azelőtt is Szász-Régen környékén állomásozott s ebben bízott a muszka. De mi visszavertük őket. Itt történt, hogy egy szerencsétlen sivalizser lovas a lova a magyar huszárok közé ragadott, hol az ostoba hadonázni kezdett a kardjával, de saját vesztére, mert egy percz alatt földre terült.

Szász-Régenből bevonultunk Sáromberkére, s onnan másnap N.-Ernye—Ikland—Kaál felé a hegyek között átmentünk Erdő-Szt.-Györgyre. Ott megpihentünk és visszajöttünk Maros-Vásárhelyre. Innen zászlóaljunk Maros-Szt.-Györgyre vezényeltetett előrsre s pár nap mulva a maros-szt.-györgyi kápolnán alul, az országut jobb és bal felénjés később a marosvásárhelyi postakertnek a hegy felőli részén szállott táborba.

Július 31-én a szerencsétlen segesvári csata után az öreg Bem ismét visszajött hozzánk és aug. 2-án elvezényelt minket Szeben felé. Hogy milyen gyorsan tettük meg ezen utat, bizonyítja az, hogy 2-án indultunk el Maros-Vásárhelyről és már 5-én N.-Szebennél csatáztunk a muszkával.

Mikor Medgyeshez közeledtünk, az ott levő muszkatábor nem várt be minket, hanem két részre oszlott s az egyik rész Segevár felé, a másik N.-Szeben felé ment. A N.-Szeben felé menő részt lovasságunk egy darabig üldözte, de azután visszatért hozzánk s egész seregünk nyomon követte a N.-Szeben felé vonuló muszka sereget. Augusztus 5-én seregünk már csatarendben találta Nagy-Szebennél a muszka sereget és meg is kezdődött azonnal a csata.

A XII. zászlóalj adta a csatárlánczat az egész vonalon. Rövid ideig tartó fegyvertüzelés után a magyar sereg jobb szárnyán álló Mátyás huszárokat a szemben levő, szétosztott, nyüzsgő kozák csoport ellen rohamra vezényelték. Ekkor a kozákok is gyorsan sorakoztak és rohantak a mi huszáraink felé.

Ezt látván mi gyalog honvédek, siettünk a huszárok segítségére s csaknem velük egyszerre értünk a kozákokhoz, kiket szétvertünk. Most rohantunk az egész muszka táborra, bekergettük N.-Szebenbe, de itt sem hagytunk fel a rohammal, hanem a körfalbástya leeresztett s bezárt kapuját berontottuk és a ránk még az épületek ablakiból is keményen tüzelő muszkákat kikergettük a városból. Utcák, házak, udvarok muszka sebesültekkel és halottakkal voltak borítva. Oly villámsebes rohammal történt mindez, hogy a városban szállásoló törzstisztek őreit, a tábor pénztárát, élelmiszereket, rumos hordókkal rakott szekereket a város piacán elfogtuk. N.-Szebenben sok honvéd foglyot szabadítottunk ki a muszkák kezéből, kiket egyik, vagy másik csatában elfogtak, ruhájukból kivetkeztettek, éhezettek. Most ezek is fegyvert ragadtak és rohantak velünk.

Mikor a muszkákat kivertük a városból, a magyar lovasság rohant az ellenség üldözésére. Köztük volt Pataky Miklós is, ki harsány hangon kiáltott ránk: „Félre baka!”

*) Tekében lettem kinevezve káplárnak, ott már Szalay Pál főhadnagy, tanuló társam lett századparancsnok.

De a kivert muszkák a városon kívül, Disznód felől összeszedték magukat, csatarendbe állottak és golyózáppal fogadták az őket üldöző magyar lovasokat, kik aztán kénytelenek voltak visszafutni. Pataky Miklós most már azt kiáltotta nekünk: „Előre gyalogság, mert a muszka vissza akar jönni!” Nem is azért vertük ki őket, hogy ismét visszakeresztjük N.-Szebenbe.

Mikor a városból kimentünk, láttuk, hogy a muszkák csatarendben állanak, mintha nem is ők vallottak volna pár perczel előbb kudarcot. De a mint mi is csatarendbe állottunk s ellentük rohanunk, vége volt a rendnek, futott a muszka! Sötét estig tartott ez a csata, akkor a XII. és XXXI. zászlóalj ott maradt a csata helyén előőrson, a honvédsereg többi része visszament N.-Szebenhez. Egész éjjel tegyverben állottunk, de nem támadott meg a keményen megvert muszka. Bem tábornok is N.-Szebenben halt.

A mint aug. 6-án megvirradott, már ismét megkezdődött a csata, mert az a muszkasereg, mely Medgyesnél Segesvár felé vonult, visszafordult és nyomon követett minket Nagy-Szeben felé és oda augusztus 6-dikán reggel megérkezett.

Augusztus 6-án reggel a XII. és XXXI. zászlóalj nem volt N.-Szebennél, hanem messze tőle, Disznód felé, szemben a keményen megvert muszkasereggel.

A csata folyama alatt többször kaptunk Bemtől értesítést és parancsot, hogy az előttünk álló muszka sereget tartóztassuk fel, mert a másikkal elbánik az ott levő honvédsereg. Mi fel is tartóztattuk az előttünk levő muszkasereget úgy, hogy az nem tudott mozdulni. Később megszűnt N.-Szebennél a csata, de mi újabb értesítést nem kaptunk. Parancsnokaink aggódni, gyanakodni kezdettek s minket lassanként visszakeresztettek. Ekkor jött sebes vágatással egy futár és elmondotta, hogy N.-Szebennél a magyar sereg csatát veszített, a sereg szétveretett, nagy része elfogatott, Bem is alig menekült meg.

Ekkor mi már közeleedtünk N.-Szebenhez. Utánunk nyomult a megvert muszkasereg, de előttünk nem láttunk semmiféle ellenséget, N.-Szebennél olyan csendesség volt, mintha minden kihalt volna.

Mikor azonban N.-Szebenbe bementünk, egyszerre iszonyu zaj keletkezett hátunk mögött, a föld remegett alattunk, az egész muszka lovasság dühös rohammal jött ránk. Mi megfordultunk s honvéd módon fogadtuk őket, úgy hogy sokan közülök a porba haraptak, a többi visszafutott.

Ekkor láttuk, hogy az egész muszkasereg benn volt N.-Szebenben és ott várt minket, hogy — mint egy csapatba került állatot — nyakon csipjen. De csalódott a muszka, mert mi nem voltunk ahhoz szokva, hogy csak úgy könnyedén lábhoz tegyük a puskát s megadjuk magunkat. Mi az ők szemök láttára keresztül mentünk N.-Szebenen, a nélkül, hogy ők elfogtak volna. Ez pedig így történt. Dacára annak, hogy be voltunk kerítve, a XII. zászlóaljból Gyórfy Pető százados, a XXXI. zászlóaljból Varju Pál százados a kis honvédsapat élére állottak, bevezettek minket egy mellékutczába és ott kerítéseket ledöntve, egyenes irányban, telkeken, kerteken, vizen át, kimentünk N.-Szebenből a Szerdahely felé vezető országútra.

Ezen páratlan taktikai és fényes stratégiai hadművelet végrehajtását fényes nappal és egy győztes nagy ellenséges hadsereggel szemben, egy maroknyi fiatal honvédcsoportcskával, Gyórfy Pető és Varju Pál századosok felülmulthatatlan, elszánt vitézségének lehet tulajdonítani.

(Vége következik.)

Budavár bevételének évfordulója.

Május 21-én volt negyvenkilecz esztendeje, hogy a dicső magyar honvédség kitűzte Budavár ormára a nemzetiszintű lobogót. Százával hullott a vár árkába a honvéd, mig mentette osztrák kézből a haza fővárosát. A sáncok halottai, a névtelen hősök, a budai temetőben pihennek közös sirban, melyet azóta a kegyeletes emlékezet őriz egyre tűnő lelkesedéssel. A bajtársak egyre fogyó ősz csapata és a kiknek lelkében ott van a szabadsághősök szerepette, máj. 21-én e névtelen hősök emlékét ünnepelte és a gyász pompájával vette körül a budai honvédszobrot.

Dél előtt tiz óraker ünnepi gyászmise volt a krisztinavárosi templomban s a belső hajóban sárga gyertyafénytől megvilágítva állott a lobogós, pálmás ravatal, rajta kard és barna honvédcsakó E gyászoló közönség soraiban ott voltak: Eberhardt olasz tábornok, Balogh Sándor honvédegyesületi elnök, Spiesz János alelnök, Schweidel József, a tábornok fia, Mikás Zsigmond, Pyber Károly, Fischer báró, Horváth Károly volt országgyűlési képviselő, Bittó Rezső, Blayer Ignác, Knapp Alajos, Kovács Endre negyvennyolczas honvédtisztek, Maygraber ezredes, továbbá Szent Imrey Kálmán menedékház-parancsnok vezetésével a menedékház lakói. A szertartást Rostaházy Kálmán plébános végezte Jankura Béla piarista pap segédletével. A gyászmise után a honvédek a sekrestyébe vonultak, a hol nevükben Balogh Sándor elnök szép szavakkal mondott kös. önetet a mise szolgáltatásáért, mire Rostaházy plébános válaszolt, hosszú életet kívánva a nagy idők tanuinak.

A honvédsírok szokásos gyászünnepe délután négy óraker volt a krisztinavárosi temetőben. Az ünnep résztvevői délután negyedfélóraker gyülekeztek a budai Horváthkert árnyas fasoraiban. Innen indult meg a menet a temetőbe. Elöl a honvédmenedékház katonás rendben haladó lakói, nyomukban egyesületi lobogójuk alatt a Kossuth-kör fátyolos hölgyei, a régi honvédtisztek közül Balogh Sándor, Mikás Zsigmond, Borszéki Soma és Majláth Béla, a kik eljöttek bizonyítani azt, hogy ma ők ünnepelnek és a későbbi napokon rendezendő gyászünnepek nem az öreg honvédek ünnepei. A függetlenségi képviselők közül Justh Gyula, Illyés Bálint, Lakatos Miklós, Hentaller Lajos. Balogh László, Tóth János és Lenkei Gyula csatlakoztak a menethez. A honvédsírnál nagy és lelkes közönség szorongott, a mely meghatottan nyitott utat fönt az emlékoszlopnál felkőbe sorakozó öreg honvédeknek. Kezében fővegével Illyés Bálint országgyűlési képviselő lépett először a sirhoz és honvédbajtársai nevében nagy hatással dicsőítette a Budavár bevételénél elesett hősokeket és éljenzés közben tette le a siremlékre az országos központi honvéd-bizottság koszoruját. A budai nyári színház tagjai énekeltek ezután egy hazafias dalt, Gömörly Károly pedig a vidéki honvéd-egyesületek koszoruját tette a sirra lelkes beszéd kíséretében. A beszéd után Pósa Lajos lépett a sir mellé és elszavalta „A honvédek sirjánál“ című új versét, mely e strófával végződik:

Fényes csillag lehullását
Magsugta-e már a szellő?
Kossuth Lajos nagy halálát
Elsirta-e már a felhő?
Az a szellő: nép keserve
Az a felhő: nemzet gyásza,
Lehullott a mi fejünknek
Büszke arany koronája.

Ki lesz már a mi csillagunk?
 Ki lesz már a mi vezérünk?
 Világító torony nélkül
 Merre megyünk? Hova érünk?
 — Mintha, mintha a szívetek
 Sorba földobogna!
 Mintha, mintha a kardotok
 Uj csatát csattogna.

A lelkesítő szép költemény Pósa hévteljes előadásában uagy hatást tett.

A függetlenségi párt nevében Meszlény Lajos országgyűlési képviselő szólott. Beszéde erős támadással kezdődött a hivatalos Magyarország ellen, melyet sohasem lát a honvédsírok vagy más nemzeti emlékek körül, pedig főnállását a szabadsághősök önfeláldozásának köszönheti. Majd bucsut véve a hősök sírdombjaitól, így szólott:

Pihenjete hősök nyugodtan az anyaföld porában, ezt a kort ti nem értenétek meg s ez a kor nem értene meg titeket! De mint az ősz nehéz köde s a tél dermedtő fagya után sirotokon újra hajt a repkény s uj tavasz fakaszt virágot, úgy jönni kell és jönni fog egy jobb kor, midőn a lány esteli szellő végig hordja szentelt porotokat a magyarok szeretett hazáján s megtermékenyítve s megerősítve a tiszta lelket és tiszta szívet: egy uj tavasznak virágaiból hozunk sirotokra koszorut, melynek szalagján az leszen írva: az önálló független Magyarország küldi halhatatlan hőseinek.

Pihenjete hősök addig nyugodtan! S mi, kik a függetlenségi és 48-as párt nevében ma megkoszorozzuk sirotokat, bizunk a föltámadásban, bizunk nemzetünkben, szent poraitoknál fogadjuk, hogy az eszmét, elvet, jogot, a melyért ti küzdöttetek, elejteni nem fogjuk és nem hagyjuk soha s a magyarok nagy istenéhez fordulunk. kivel hősi lelketek egyesült, hogy a költő imájával mondjuk e perczen.

Kinek hatalma szabja az időt és a határt
 Oh népek istene, küldj egy reménysugárt!

A hallgatóság riadó éljenzése közt fejezte be szavait Meszlény és helyet adott Tóvölgyi Margitnak, a budai nyári színház heroinájának, a ki gyönyörűen szavalta el a „Mi a honvéd?” című költeményt. Az öreg honvédek könyezve szorongatták kezeit a fiatal művésznőnek, ki e közvetlen sikerét minden szinpadi diadalánál nagyobbra becsülhette. Végül a Kossuth-kör nevében Székely Béla szerkesztő tett koszorut az emlékre. Beszéde végeztével elszéledt az ünnep közönsége.

Halálozások.

Honvédegyleteket, munkástársainkat és lapunk barátait kérjük: sziveskedjenek a halálozásokról egy-egy rövid tudósítást írni s a gyászjelentést az ereklye-muzeum számára esetről-esetre beküldeni.

Bite János 1848—49-iki honvéd tizedes május havában elhalt. Agg bajtársai nagy számmal jelentek meg, hogy utolsó útjára elkísérjék.

Gerster J. Antal 1848—49-iki utászkapitány, meghalt Kalifornia San-José városában. Gerster mint huszonegy éves fiatal ember állt be honvédnek és csakhamar hadnaggyá lett. A világosi gyásznap után lóháton menekült Aradról Kassára, honnan kocsisnak öltözve ment tovább Poroszország felé. Később kiment az észak-amerikai Egyesült-Államokba, hol mint mérnök és vállalkozó kereste kenyerét és Röblingnek segítő társa volt a híres cincinatti hid építésénél. Mikor az északamerikai polgárháború kitört, újra beállt az északi hadseregbe, hol először utászoznagyi, majd pedig tüzérezredesi rangot nyert.

Ghika János herceg, volt miniszterelnök és belügy-miniszter május 5-én hosszas szenvedés után meghalt. Ghika 1817-ben született; tanulmányait Párisban végezte el; 1848-ban konstantinápolyi követ volt s a szultán ekkor kinevezte Szamosz sziget kormányzójává; 1856-ban hazatért s londoni követévé nevezték ki. A moldvai fejedelemség trónjáért is versenyzett, de ez nem sikerült neki és száműzték. Irodalmilag is működött. 1884-ben jelentek meg száműzetésében irt levelei, melyek ugy a magyar szabadságharczról, mint az erdélyi románok 1848-ban történt lázadásáról igen fontos adatokat tartalmaznak.

Hajdu Elek alispán édes atya, Hajdu Simon föld-birtokos 48-as honvéd, ki az egész szabadságharczot végig küzdötte, Kis-Ilyén meghalt. A 70 éves Jerek öreg urat általános szeretet és tisztelet környezte, temetésén megjelent a vármegye egész tisztikara, akörnyékbéli birtokosság s általános részvét kísérte sirjába.

Jászai József Jászai Mari híres művésznők édes atya elhalt. Mint közvitéz küzdötte végig a szabadságharczot.

Márton János 48-as honvéd hadnagy 80 éves korában Csik-Szent György községben meghalt. Az elhunyt már mint házas ember lépett be honvédek a szabadságharcz kitérőrekor s a hadnagyi rangot több nehéz sebbel érdemelte ki. Világos után csendes visszavonultságban élt falujában. Annak idején tagja volt Csikmegye küldöttségének az aradi vértanúk szobrának leleplezési ünnepén.

Petri Ferencz, 48-as honvédhuszár, az ev. ref. egyház képviselő tagja, május 11-én 73 éves korában meghalt Marosvásárhelyen.

Szemerjai D. Lajos, 48-as honvéd, volt városi pénztárnok, május hó 4-én 71 éves korában meghalt Székely-Udvarhelyen.

Szunyoghi Mihály, ki a 40-es években Zemplén és Abaujban tanítóskodott, Kistornyan meghalt. A szabadságharczban mint huszárszázados vett részt. Világos után 3 évig volt elzárva. Kassán a fogságban kis engedetlenség miatt az auditor összeszurkálta. A börtönből kiszabadulva, egy darabig ispánkodott Szemerén Mocsárynál, később tanító lett, gyakran változtatva állomását. Hamar összerperelt, még öreg korában is igen akaratos ember volt. Fiaival korában igen sokat utazgatott gyalog és éhezve. A 80-as évek elején ott hagyta a tanítóskodást s azóta visszavonultan élt csekély nyugdíjból.

Beke Károly 1848—49-iki honvéd-altiszt, csermendi községi tanító hetvenéves korában meghalt május havában.

Bódogh Károly 1848—49-iki honvédtiszt mérnök, volt ev. ref. egyházmegyei tanácsbíró, hetvennégy éves korában Miskolczon meghalt. Erre nézve a következő levelet vettük Sátoraljaújhegyről:

Midőn beküldöm a Bódogh Károly elhunytáról szóló gyászjelentést — részemről baráti és bajtársi kötelességemnek tartom jellemzéséül néhány szót közleni.

Bódogh Károly egyike volt a legbátrabb legvitézebb honvédeknek. — A Sáros-Patakon alakult zempléni önkéntes zászlóaljban együtt indultunk a táborba. Utközben Szolnokon felhívás intéztetvén zászlóaljunkhoz, hogy a kiknek kedvök van a tüzérséghez — jelentkezzenek, ő is jelentkezett néhányad magával, de mivel az elejükbe szabott feltételeknek magokat alávetni vonakodtak, Pesten ismét hozzánk csatlakozott.

A schwechati ütközetben zászlóaljunk másod-sorban állott. Közvetlenül előttünk egy üteg. Ettől balra a gömöri önkéntesek, jobbra a 34-ik — akkor „Prinz von Preussen“ nevű ezred 1-ső zászlóalja Győzei őrnagy veóenylete alatt. A gömöriek közt egy vagy kettő elesvén, öt-hat megsesese-sülvén, lépésben ugyan, de ott hagyák helyöket s minket

balszárnyunkon egy időre felfejlődésünkben megakasztottak. Csakhamar ezután hátat fordít a 34. ezred I-ső zászlóalja is, már kissé futó lépésben, őrnagyával együtt és magával sodorja jobb szárnyunkról I-ső századunkat. Ekkor *Bódogh Károly* — közvitéz a 2-ik században — kiugrik a sorból, oda rohan Győzei őrnagy elébe, neki szegezi szuronyát és bakához illő sujtásos bevezetéssel rá kiált: „mindjárt lelövöm arról a szürkéről, ha meg nem állítja zászlóalját!” Ekkor kezdé Győzei állitgatni zászlóalját „Halt! halt!” kiabálja, de már ennek csak annyi sikere volt, hogy a mieinket el lehetett az övétől választani és meg lehetett állítani, az ő zászlóalja tovább futott. Kapott ő egyébként — hogy jobban megértse — németül szép czimeket a mi őrnagyunktól is — *Andrássy Gyula* gróftól.

Bódogh különben is puritán jellemű, derék becsületes hazafi és hü barát volt utolsó napjáig.

Matolai Etele.

Gyászjelentése így szól:

Özvegy *Bódogh Károlyné* született: *Bódogh Antónia*; *Bódogh Barna*, *Bódogh Ida* férjezett: *Katona Györgyné* férjével s kis fiukkal *Gyurikával*; továbbá *Bódogh Kálmán* mély fájdalommal jelentik forrón szeretett férje, édesatyjuk, nagytya illetőleg testvére *Bódogh Károly*, mérnök, volt ev. ref. egyházmegyei tanácsbíró, negyvennyolczas honvédtisztnek élete 74-ik, holdog házasságának 26-ik évében május hó 17-én d. u. 2 órakor *Miskolczon* történt csendes elhunytát. A megboldogult hült tetemei május hó 19-én d. u. 5 órakor fognak az ev. ref. egyház szertartása szerint *Sárospatakon* örök nyugalomra tétetni. Áldás hamvaira!

Rundsmann Vilmos 1848—49-iki honvédbadnagy, 73 éves korában meghalt. A szabadságharcz után kincstári erdész volt *Oraviczán*, *Csákován*, *Facseten*, 1868-ban pedig a *Baiersdorf* és *Biach* czég főkönyvelője lett. Temetése nagy dísszel ment végbe.

Idősb Dallos Endre 1848—49-iki honvédbadnagy, volt megyei csendbiztos márczius 26-án hetvenhárom éves korában, *Husztköz* máramosmegyei községben meghalt.

Dominusz Mór 1848—49-iki honvéd és városi képviselő, maj. hó 20-án élete 68. évében hosszas szenvedés után meghalt *Nagybányán*.

Erdei Dávid dr. 1848—49-iki honvédorvos, sebész, városi főorvos, cs és kir. ezredfőorvos, és a magyar államvasutak volt orvosa, május 23-án nyolczvanéves korában meghalt.

Fittler Hangai Gyula, *Komárommegye* főügyésze, 73 éves korában, szívészéhidésben elhalt. Az illető *Hangai Oktáv* tanár édes atyja volt. 1848-ban *Nagy Sándor* dandárában, mint huszár-százados szolgált s részt vett a *Perlasz* melletti és a *debreczeni* csatában. Nyugodjék békével!

Holnapy József 48-as honvédfőhadnagy, *Nagyvárad* egykori tanácsosa meghalt. Temetésén igen nagy közönség volt jelen, testületileg megjelentek zászlójuk alatt a 48-as honvédek is, a zöldkerti temető bejáratától a sirkertig pedig *Nagyvárad* város tisztikara vitte felváltva az elhunyt puritán jellemű aggastyán koporsóját.

Hrabovai Hrabovszky Rudolf 1848—49-iki honvédfőhadnagy, hites ügyvéd, *Forgách László* gróf uradalmi ügyésze, a *kisvárad* birtokosság megbízottja, a *kisvárad* takarékpénztár elnöke, a *kisvárad* kaszinó választmányi, a felső-szabolcsi *Tisza-szabályzó* társulat véleményező bizottsági és *Szabolcs vármegye* törvényhatósága bizottsági tagja május 26-án hetvennégy éves korában *Kisvárdán* elhunyt.

Horváth Ignác nyug. r. kath. plebános volt *Ferdinánd* huszár őrmester 77 éves korában *Dusnokon* meghalt.

Jaschek Alajos 1848—49-iki honvédfőhadnagy, himesházi körjegyző hetvenöt éves korában meghalt. Az elhunyt több csatában vett részt s a fején megsebesült. A világsi gyásznap után besorozták az osztrák hadseregbe

közembernek, de kevés idő mulva itt is visszanyerte főhadnagyi rangját. Holttestét *Szegzárdrá* szállították s ott helyezték örök nyugalomra.

Kamer Mayer Károly *Budapest* nyugalmazott polgármestere, 1848—49-iki főhadnagy elhunyt. *Kamer Mayer Károly* husz évig állott *Budapest* közigazgatásának az élén s még akkor választották meg első polgármesterré, a mikor *Buda*, *Pest* és *Ó-Buda* városok egy várossá, a hatalmas *Budapestté* egyesültek. Abból a küzdelmekben és megpróbáltatásokban gazdag időszakból, a mely az ő nevével van egybekapcsolva, nem csak maradandó alkotásoknak egész sora maradt fenn, de örök emlékül itt marad a példája, miként kell szeretnünk fővárosunkat, miként kell javáért igaz lelkesedéssel és soha nem lankadó buzgalommal dolgoznunk.

Kamer Mayer Károly szerény pesti polgár, édes atyja is az volt. s így nevét hiába keressük akár a gothai almanakban, akár az országgyűlések nemeseket iktató czikkeleiben. 1829 máj. 14-én született tanulmányait *Gyöngyösön*, *Egerben* s később a pesti egyetemen folytató.

Az 1848-iki események, mint 19 éves ifjút *Pozsonyban* találták, a közt az ifjuság közt, mely az országgyűlési tárgyalások közvetlen befolyása alatt úgy tudott lángolni a hazáért. Ő is követte a haza intő szavát, mely zászló alá, fegyverbe szállítá fiait s mint önkéntes honvéd beállt a *Kazinczy Lajos* csapatába.

Ettől kezdve végig küzdötte az egész szabadságharczot. Mint utász-közlegény ezredével *Pestre* rendeltetvén, ő is részt vett a hidalkotásban, mely a *Duna* jegén veretett s nemsokára végig ment a tüzkeresztségen is s részt vett a szolnoki, kápolnai, hatvani s issaszegi csatákban, mely utóbbiból, csodával határos, hogy megmenekült. Mikor az osztrákok *Buda* ostromakor a lánchíd fölrobbantását szándékolták, ő is ott volt abban a csapatban, melyet megszállva tartotta. Tudjuk, mily hajszálon függött akkor a lánchíd sorsa és azok élete, a kik rajta álltak. Később *Komáromba* vonult s oly vitézül viselte magát *Klapka* kirohánásaiban, hogy főhadnaggyá neveztetett ki.

A szabadságharcz leveretése után, mint annyi más honfi, ő is a magánéletbe akart visszavonulni. De az osztrák parancsnokság ellenére menedéklevelének, be akarta soroztatni *Emich Gusztávnak* köszönheti csak, hogy a hivatalos lap ama számának előmutatásával, mely kinevezését tartalmazta, megmenekülhetett.

Akkor az ügyvédi pályára lépett. Mint szegény ügyvédsegéd kereste kenyerét, később pedig *Buda* választá meg titkárának. Időközben ügyvédi oklevelet nyert s 1861-ben *Budaváros* főjegyzőjévé választatott.

Itt kivált amaz emlékbeszédével tünt föl, melyet mint főjegyző tartott *Széchenyiről*. Azóta kezdtek ismerni jobban a lapok is.

A főváros egyesítése alkalmával *Budapest* első polgármesterévé választották meg. 1893-ban miniszteri tanácsosi czimet kapott.

Mikor 1896. november 4-én nyugalomba ment, a főváros közgyűlése a legszebb elismeréssel róttá le háláját érdemes, agg polgármesterének *Márkus* akkori alpolgármester indítványára érdemeit a tanács jegyzőkönyvhen örökítette meg s egy hozzá intézett iratban fejezte ki szeretetét és nagyrabecsülését.

Kanyó József 1848—49-iki honvéd hosszas betegség után *Budapest*en a *Szent István* kórházban meghalt. A honvédmenedékház, melynek az elhunyt lakója volt, halála hírére kitzúzte a gyászlobogót. Szép temetésben részesítették.

Kondrády János 1848—49-iki honvédbadnagy, nyugalmazott királyi törvényszéki irodaigazgató hetvenéves korában *Kassán* meghalt.

Lászlóffy Simon nyug. pénztári ellenőr Ó Bessenyőn 73. éves korában meghalt. Az elhunyt 48-ban főszolgabírája volt a zichyfalvi járásnak, majd részt vett a szabadságharc több ütközetében, sok sebet kapva. Elfogatása után 4 évig ült Josefstadtban, tizennyolcz fontos vassal terhelve.

KÜLÖNFÉLEK.

— Bem tábornok képe. A „Történelmi Lapok“ ez évi I-ső számának czimlapján közölve van a hős Bem tábornok arcképe, mely a „Háromszék önvédelmi harcza“ című könyvből van átvéve. En ezen képet nem találok elég hünek, mert én mint 49-es honvéd, az öreg hős alatt szolgáltam s volt alkalmam számtalanszor látni. Nálam van egy 49-iki hü képe. Ha kívántatik lemásoltatás végett — visszávárólag — szívesen beküldöm *Darkó Lajos*

A képet szívesen veszi a muz. igazgatósága.

— Vidám társas estélyt tartottak jan. 15-én az orsz. ereklye muzeum s a Történelmi Lapokból alakult rendező bizottság által egybehívott érdeklődők. Az estélyen felolvastak két proklamációt, miket özv. Winkler Ferenczné adományozott a muzeumnak és Sárdy Lőrincz utján küldötte be. Egyik az oláh testvérekhez szól s a nagyszabeni komité a magyarok iránti hűségére inti őket. A másikban Windisgrätz herceg fenyegeti a magyarokat. Felolvasták Kovács Lajos öreg honvéd nagyon szép beszédét, melyet az idén jan. 8-án Nagy-Enyed pusztulásának emléke felett tartott. A társaság megkérte a szerkesztőt, hogy ennek a tartalmát foglalja be a „Történelmi Lapok“-ba. A muzeum előkészítő bizottságának javaslatát, a nagy idők 50 éves jubeliumának országos megünneplésére minden pontjában elfogadták s a jelenlevők ünnepélyes kijelentést tettek, hogy az eszmének mind a 12 en hü apostolai lesznek és támogatni fogják telyes odaadással a muzeum egyletet, hogy annak minden pontja diadalra jusson. Együttal az 50 éves jubeliumi költségek előzetes fedezésére kisebb összeget is öszadtak s felkérték Sárdy Lőrincz tagot, hogy ez összeget, m-lynek növelését fenntartják maguknak, takarékpénztárilag kezelje, helyezze el a kolozsvári gazdák hitelszövetkezeténél. Az estélyen számos felköszöntőt mondtak, megemlékeztek Teleki Sándor, egy nevezetes cselekményéről s vidám hangulatban zárták be este 11 órakor a társas összejövetelt.

Ez volt az 50 ik társas estély. Jelen voltak: Biró József, Nedoroszték János, Münszter Ede, Nyárády Lajos, Sárdy Lőrincz, Farkas Samu, Perszián Gerő, Császár Dávidné, Walter Ede, Gy. Sipos Károly, Császár Dávid, Kuskó István, stb. stb.

Az 51. társas estélyen jelen voltak: Biró József, Nedoroszték János, Münszter Ede, Nyárády Lajos, Sárdy Lőrincz, Perszián Gerő, Walter Ede, Gy. Sipos Károly, E-ztegar Kristóf, Szucsáky Imre, Borbély Mihály, Kuskó István.

Több képet és ereklyét mutattak be s Perszián Gerő honv. egyleti választmányi tag mulattatta a társaságot, a régi idők szépen előadott dalaival.

Megbeszélték az estélyen a muzeum által veretendő érmek képeit, feliratait, valamint a muzeum részvételét a párisi kiállításon.

Márcz 15-én este társas estélyre gyült össze a Márcz 15. rendező bizottság a Nagy Gábor szállodájának egyik termében. Az estélyen Deáky Albert elnök nyitotta meg a toasztok sorát, felemlítvén, hogy Kossuth Lajos ereklyéiből egy poharat bir a bizottság, a mely pohárral felköszöntő tartására a jelenlevők közül dr. Nagy Károly tanárt kéri fel.

Nagy Károly tanár eszmékben gazdag szép beszédet tartott

Szabó Samu tanár reflektálva Kenesey Béla dr. délután elmondott beszédére hosszabb tartalmas beszéd után a mai ünnepély szónokát, Kenesey Bélát köszöntötte fel.

Kenesey Béla a márcz 15 bizottság működéséről megemlékezvén, rá mutat arra hogy e bizottság, mely működését 1873-ban kezdette, ma a 25-ik ünnepet tartotta. E bizottságnak kezdetől fogva Deáky Albert áll az élén, kinek egyttal e nap születés n a pja. Midőn e rá nézve minden tekintetben nevezetes napon üdvözli, egyttal felemlíti, hogy e társaság egy emlék levéllel kíván az elnök iránti tiszteletének, szeretetének és működése iránti elismerésének kifejezést adni. A közönség zajosan megélemezte az elnököt.

Erre felolvasták a diszesen kiállított, a nagy idők jeleseinek arcképével ékesített, oklevél szövegét, mely a következőket tartalmazza:

Mi az alábbi napon és helyen megjelenve, ünnepélyesen kitüntetjük Révkomáromi Deáky Albert urat mint a kolozsvári márczius 15 bizottság tagját és vezető elnökét, amaz érdemeiért, hogy a hazafias eszmék és ügyek szolgálatában mindig lelkesen buzgolkodni és sikerrel cselekedni láttuk. Kitüntetjük őt azért is, mert e nagy nap történetét és emlékeit barátságosan megvitató és fenntartó estélyünket szorgalmasan látogatta s e társaságot már a 25 évben szerencsétette megjelenésével. Kitüntetjük őt azzal, hogy nevének fennmaradására a Kolozsvári Orsz. Történelmi Ereklye muzeumban alapítványt létesítünk és ezt az emléklevelet tiszteletünk és szeretetünk zálogául aláírásunkkal ellátva átnyújtjuk.

Kifejezést adunk egyttal ama szívből eredő óhajtásunknak, hogy a magyarok Istene a haza, a nemzet javára, társaságunk örömeire, ügyünk előmozdítására ünnepeltünket sokáig éltesse, hogy sokszor ünnepelhesse születése e szép napját.

Kolozsvárt 1897 márczius 15-én, a kolozsvári márcz. 15 bizottság 25-ik társas estélyén.

Bem tábornoknak a pecsétje valamint Teleki Sándor ezredes pecsétnyomóinak lenyomata ékiti az emlék levelet. A jelenlevők közül alá irták a következők:

Szabó Sámuel honv. egyleti elnök, Bogdánffy János 48-49 honvéd, Perszián Gerő 48-49 honvéd, Szucsáky Imre, Borbély Mihály, Hóry Béla, Ábrahám Antal, Bodor Károly, Ákos, Vincze István, Vincze Istvánné, Kenesey Béla, Nagy Károly ref. theol. professor, Merza Lajos, Zoványi Jenő, Kuskó István, Abonyi Sándor prem kanonok, Székely Mihály, Polcz Rezső, Sárdy Lőrincz, Székely Samu, Székely János, Kuskó Istvánné, Tokaji Lászlóné, Kapy Antal, Bertha János, Albert Sztrakai, Urik Lipót, Schandl Ödön, Dániel Béla, Magyar Mihály, dr. Halász János Ditrói Nándor, Kolbay Sándor, Tokaji László, Peller Izor.

Az Emlék-levél 46-63 cm. nagyságu kemény papírra van írva.

A felső jobb sarkán Petőfi Sándor, a balsarkon Kossuth Lajos 1848-beli képe. Az alsó jobb sarkon a „Nemzeti Dal“ Petőfi sajátkezüleg irt szövegének faximiléje, a bal sarkon pedig Kossuth Lajosnak saját kéziratban egy levele van.

Az emléklevelet több ékitmények teszik díszessé.

Az aláírók Deáky Albert nevére nyomban öszadtak 19 frtot, mely összeg Perszián Gerő és Borbély Mihály tagok számbavétele után, mint Deáky Albert néven nyilvántartandó és növelendő alapítvány takarékpénztári könyvben átadott Hóry Béla bizottsági pénztárnoknak. Deáky Albert szép és hosszabb beszédben reflektálva a kitüntetésre a honv.-egylet elnökét éltette.

Abonyi Sándor a jelenlevő hölgyekre, Polcz Rezső a 48-49-es honvédekre, Perszián Gerő Szabó Samu honvéd-egyleti elnökre mondott felköszöntőt. Zoványi Jenő éltette

ezenkívül a „Történelmi Lapok“ szerkesztőjét, felkészítették az ünnepély közreműködőit, a márczius 15 bizottságot stb. stb.

Éjjel 11 óra után oszlott szét a társaság, a legjobb hangulatban.

— **Kossuth Lajos csókja.** Békésvármegye közigazgatási ülésén érdekes történelmi epizódot elevenítettek fel abból az alkalomból, hogy Lengyel Győző kőrös-tarcsai lakos kis házacskáját adótartozás miatt el kellett volna kötvavetyélni. 1849-ben ugyanis, mikor a honvéd-ég egy zászlóalj Szolnokon a Tisza hidja körül táborozott Kossuth Lajos szemlét tartott a honvéd zászlóalj felett s ezzel a kérdéssel fordult a parancsnokhoz

— Ki a parancsnok urnak a levitézebb katonája?

A parancsnok egy napsütötte, zömök közkatonára mutatott a sor végén: Lengyel Győző Kőrös-Tarcsáról való honvédre.

Kossuth egyenesen Lengyel Győzőhöz, a legvitézebb katonához közeledett s homlokon csókolta.

A kőrös-tarcsaiak legendás beszéde szerint Lengyel homlokának azt a részét sohasem mosta meg. Ugyanő volt az, a ki, hogy Kossuth Lajos temetésén jelen legyen, 72 mértföldet gyalogolt a fővárosba. Kis házacskája van Kőrös-Tarcsán, a melyet nagy házadóval sujtottak, úgy hogy a keresetképtelen ember nem bírta fizetni. A pénzügyigazgató kérdést intézett, hogy az árverést elrendeljük-e, de a bizottság az egykori hős honvéd iránt, a hajléktalanságtól végső napjaira megmentette Lengyelt és adóját törölte

— **Az aradi vértanuk levélhordója.** Érdekes multu öreg asszonyt temettek május hóban a szegedi kórházból. Molnár Jánosné született Tóth Máriát, a kinek az apja: Tóth Mihály, őr volt az aradi várban épen akkor, mikor az aradi tizenhárom hőst kivégezték. Tóth Mari akkor már eladó lány volt és naponkint megfordult a várban, hogy az apjával beszélhessen. Az apja, a mint Tóth Mari beszélt, nagyon sokat szenvedett a szolgálatban, mert szinte a kínzásig ellenőrizték főlebbvalói. El is hagyta volna a terhes szolgálatot, de főképp Kiss Ernő kérte, hogy maradjon, hadd legyen körülötte legalább egy magyar ember. A kivégzés előtt a leveleket az elítélt hősök és családjaik között Tóth Mihály őr közvetítette a leánya által, a ki sok kockázattal juttatta azután a leveleket a hősök családjaihoz. Tóth Mari sokat tudott beszélgetni minden egyes hősről. Volt tőlük néhány emlékük is, a melyeket a férje, Molnár János adogatott el. Az apja, Tóth Mihály, a kivégzés után lelki beteg lett és a buskonorság felév mulva a sirba vitte. Leányát mint szegény özvegyasszonyt temették el a kórházból.

— **Hodzsa, Stur és Hurbán.** A honvédelmi bizottmány alábbi nyomozó levelet adta ki 1848 őszén a három hazaáruló tót pap ellen. A honvédelmi bizottmány részéről ezennel közhírré tétetik, hogy Hodzsa, hivatalából elmozdított verbicza-szent-miklósi lelkész, mint bebizonyított bűjtogató, s néplázító, czinkostársaival Sturral és Hurbánnal együtt, mint hazaárulók és a hazára, honpolgárookra s közbátorságra nézve veszedelmes emberek, Magyarország polgárainak sorából ezennel kitoröltetnek, s egyiktől-egyiktől ötven pengő forintnyi díj mellett minden hatóságnak és egyes személyeknek is, ha magukat Magyarország határain belül mutatni merik, elfogatásuk vagy akármilyen módon kézrekerítésük szoros és polgári köteletségévé tétetik.

Budapest. okt. 17-én 1848.

Az orsz. honv. bizottmány nevében:

Kossuth Lajos, elnök

— **A honvéd irtó.** Szerencse, hogy az új honvédmenház már épülőfélben van, hogy az eddiginél barátságosabb és melegebb otthonnal fogadja a mi féltékenyen

őrzött, derék öreg honvédeinket, mert a külső-soroksári uton levő mostani menedékház bizony semmikép sem felel meg hivatásának és fekvésénél, beosztásánál, közvetlen szomszédságának immár többet el nem hátritható életveszélyes, rossz viszonyainál fogva, ha szabad egy kemény szót használnunk, nem is inkább honvédmenház, mint inkább honvéd irtó. Maga a menház is meglehetőleg ócska és egészségtelen épület. Ez azonban még nem elég. A menház közvetlen közelében és vele épen szemközt az utca tulsó oldalán két olyan gyárépület van, melynek a szomszédságában a gyár üzeméből kifolyólag már magában véve sem lehet jó levegő; az egyik a petroleum finomító, a másik pedig a Fischer és Heidelberg-féle vegyi czikek gyára. Az előbbi gyárból a petroleum annyira átissza az egész környéken a talajt, hogy pl. a honvédmenházban a vízvezeték vize végképen ibatatlan, annyira petróleum szaga van. El is van zárva, s csupán öntözésre és a szobák felszolására használják. A másik gyár a Fischer-Heidelbergféle, képzelhető, hogy szintén nem tulságosan teszi frissé és egész ségesé a levegőt, s még a gyárban dolgozó munkások fiatalabb és erősebb szervezetét is megviseli; annál inkább az öreg honvédekét. A kiknek tudvalevőleg még kevesebb szükségük volna denaturált ivóvízre és vegyileg finomított levegőre.

— **Beöthy Mihály.** Az élőhalottak döblingi lakóházából szomorú hírt hallunk. A negyvenes évek egyik derék barczosa, Beöthy Mihály, a ki elsötétült elmével hatvan esztendő telt a szürke kórházépületben, máj. 10-én éjszaka meghalt. Az elhunyt atyja Beöthy Algernon orsz. képviselőnek Már 19 esztendő korában, mint jurátus élénk részt vett az akkori zajos idők mozgalmában és dolgozott az Országgyűlési Tudósítóba is, melyet Kossuth Lajos szerkesztett. Mikor a lapot betiltották, a többiekkel együtt elene is kiadták az elfogatási parancsot, de Beöthy Mihály ez elől külföldre menekült. Itt tudta meg, hogy legjobb barátját, Lovassy Lászlót sikerült a hatalom bérenczeinek kézrekeríteniök. Ez a szomorú hír akkora hatással volt reá, hogy elméje elborult és hozzátartozói kénytelenek voltak őt a tébolydába vinni. Azóta csöndesen, érzéketlenül élt ott naphosszat szivarozgatva. Nem ismert meg senkit. A lelke halott volt. És most azzá lett a párhüvelyé is.

— **Az iskolák és október 6-ika.** A „Mohács-vidéki tanítóegyesület“-nek május 7-én Mohácson tartott közgyűlésén Sereglyi László mohácsi tanító felolvasást tartott „A nevelés és a nevelés“ czimen. — A nevelésnek pedagogiai módszerét ismertetve, rátért a nevelő hazafias kötelességére. Megbotránkoztatónak nevezte azt, hogy a legjobb magyar iskolákban sem ismertetik meg kellően a növendékekkel a magyar történelem legragyogóbb eseményeit. A szabadságharcot csak felületesen, szinte félve tanítják. 1849. október 6-ikának felemlítésétől pedig valóságosan rettegnek. Pedig az a 13 hős mártirhalált szenvedett, életét a hazáért áldozta fel és így — ha a történelmet meghamisítani nem akarjuk — szent kötelessége minden iskolának a hazafiai érzést, a vértanuk dicső tetteinek magasztalásával ápolni. A hazafias szellemű felolvasást lelkesen megéljenezte a nagyszámú közönség.

— **Kossuth-arczkép-leleplezés.** Nyiregyházán nagy ünnepek között máj. 4-én leplezték le Kossuth Lajosnak életnagyságu arczképét a vármegyeház dísztermében. Szabolcs vármegye törvényhatósága elhatározása folytán a május 4-iki rendkívüli gyűlésen folyt le a lélekemelő ünnepély. A megnyitó beszédet Mikecz János alispán tartotta, melyre a jelenlevő Kossuth Ferencz meghatottan válaszolt. Ezután Bory Béla bizottsági tag leplezte le a képet — Feltűnést keltett Kállay lemondott főispánnak azon kijelentése, hogy a mit főispán korában nem tehetett, azt örömmel teszi most és kifejezi hódolatát a legnagyobb magyar fiunek. Ezután lakoma volt és este diszeldadás.

— **Dembinszky órája.** Nyiregyházán szabolcsmegye muzeuma igen értékes tárggyal, Dembinszky órájával szaporodott. Az aranyórát, a melyhez a szabadságharcz egy érdekes epizódjának az emléke fűződik, Glück Ignác, nyiregyházi kereskedő ajánlotta föl a muzeumnak. Az órát apósa, Engländer Dávid kapta, magától Dembinszkytól, mikor ez 1849. februárjában egy felvidéki faluba érkezett. — Dembinszkynek sürgős volt az utja és lovait annyira meghajszolta, hogy azok az említett faluba érve, — összeestek. Tanácstalanul állott most a szabadságharcznak ez a nevezetes szereplője, mikor Engländer bérlő hozzáietett és készségesen fölajánlotta saját fogatát. Dembinszky kezdetben habozott, hogy elfogadja-e a szolgálatkészséget és figyelmzettette a bérlőt:

— Kedves öregem, háborus időkben élünk, ki tudja, visszakapja-e fogatát?

— Hát csak én is hozhatok áldozatot hazám érdekében — felelte az öreg bérlő.

Dembinszky erre kivette az aranyórát és emlékül adá Engländernek, a kinek a fogatán azután elhajtott.

— **Bem tábornok utolsó rendelete.** A magyar hadsereg fővezerségétől. Patthay alezredes Urnak Főhadi szállás Facseten auguszt 15-én 1849. Meghagyom alezredes urnak, hadtestéből egy erős zászlóaljot egy jó tiszt vezetése alatt 5 ágyuval az innen Birkésre vivő uton a hegytetőre küldeni, a hol addig maradnak, ameddig más által fölváltódnak, akkor pedig az onnan Dobsára vivő uton magát alezredes ur hadtestéhez csatolja Bem. P. H. (A magyar hadsereg fővezéri pecsétje Ezen a pecséten látszik, hogy tábori cigány faragta)

— **A Petőfi-szobor Kis-Körösön.** Kis-Körösön született tudvalevőleg Petőfi Sándor, a szabadság lánglelkű dalnoka, a ki a magyar nép véreből való volt s azért tudta oly nagyszerűen és mégis annyi fenséges bájjal halbatatlan versekbe önteni a magyar nép lelkének egész gondolatvilágát, minden buját, baját. Kis-Körösnek az lehet a legnagyobb büszkesége, hogy falai között látta meg a napvilágot Petőfi Sándor. Most a „Halas és Kiskörös“ hasábjain néhány hazafias polgár azt a dicséretre méltó eszmét pendíti meg, hogy állítsanak szobrot Petőfinek szülővárosában

— **A honvéd-szobor koszorúja.** A kolozsvári nők 1893-ban a budai honvédszobor leleplezésekor elhatározták, hogy a szobor talapzatára vashól kovácsolt babérokoszorút tesznek. El is készült a másfélmétermérsás koszorú, remeke a kovács iparnak, szobor felügyeletére kiküldött bizottság azonban attól tartva, hogy a koszorú hamar bekövetkező rozsdásodása megrontja a szobor talapzatát, nem helyezte rá a szoborra az emlékművet. A hölgyek erre Kreith Béla grófnak ajándékozták a koszorút a szabadságharczi ereklyegyűjteményben való megőrzés végett. Kreith gróf viszont a fővárosi muzeumnak szánta azt, a melynek már be is küldötte.

— **A Kossuth-emlék vagyona.** A Kossuth-szoborra összegyűjtött pénznek végre mégis akad gondozója. A szoborbizottság tudvalevőleg a Kossuth-szoborra és mauzoleumra 347.539 forintot gyűjtött. Ez az összeg azonban kevés s a bizottság nem akarta tovább kezelni, hanem fölkerlte a Történelmi Társulatot, hogy a pénzt kezelje és gyümölcsöztesse mindaddig, a mig elegendő lesz a szobor és a mauzoleum megépítésére. A társulat a megbízást nem fogadta el s a bizottság a fővároshoz fordult. Kérelmében hivatkozik a főváros hazafiságára, a mely Kossuth Lajos temetésének rendezésével is megnyilatkozott. A tanács májusi ülésén tárgyalta a bizottság kérését s elhatározta, hogy a közgyűlésnek a kérelem elfogadását javasolja. Indítványozza továbbá, hogy a közgyűlés utasítsa a tanácsot, hogy a pénzt vegye át s gyümölcsözőleg helyezze el. A tanács a már összegyűlt összeget akkorán tartja, hogy legalább a

mauzoleum költsége kikerül belőle s ezért utasítást kér, hogy a Kossuth-mauzoleum tervének elkészítése dolgában a szükséges tárgyalásokat megkezdhesse.

— **Revanche Világosért.** Görgei Arthur tábornokot és Magyarországot diktátorát egy külföldi lap budapesti levelezője meginterviewolta az oroszgyűlölség eredetére vonatkozólag. Görgei tábornok véleménye e kérdésben sem helyes. Ő ugyanis azt állítja, hogy az oroszellenes gyűlölet a hetvenes években lőn felszítva! Ez nem áll! Az oroszellenes gyűlölet lángját legközvetlenebbül a világsi fegyverletétel után, mondhatnám már annak perczeiben kezdték szítani. Kezdték pedig szítani Bécsből. A gyűlölet szításának oka az volt, hogy a muszka intervenczió ódiáját az osztrákok a bécsi udvar nyakából a nekik segítségül jött orosz szövetséges nyakába kerithessék és szabadságharczunk leveréseért a magyar nép előtt az orosz tehessek később, szükség esetén felelőssé. S az elővigyázó ravasz osztrák nem csalatkozott számításában. Csak ezzel a machinációval lehetett 1867-ben fátyolt borítani a nemzettel a multa. Ezt azonban, még ha mondta volna is Görgei tábornok a nála járt „aczeltollkereskedőnek“ mégsem tette volna közzé Rothfeld ur a külföldi lapban, mert különben az „osztrák-magyar konz“ aminő kutyaporcziókban ezek a sajtóficzkók részesülnek, sem bécsből sem Budapestről nem járt volna ki neki. A mi nézetünk — ha ugyan szabad e kérdésben véleményt nyilvánítani — az, hogy a muszka intervenczióért a felelősség három fél közt oszlik meg. az orosz kihívást aláírt magyar főurak, vulgo a muszkavezetők: az osztrák udvar kinek szüksége volt segélyre és az interveniáló orosz közt. Hogy a három közül egyénileg valaki kit tart legbűnösebbnek, az izlés és vérmérséklet dolga. Szerintem legbűnösebbek a magyar főurak, s legjobban menthető az interveniáló orosz

Három évi gyász Kossuth Lajosért. Az elhunyt nemzeti nagyságok iránt érzett kegyelet mindenkor a legtisztelteméltóbb érzelmi nyilatkozások közé tartozik. A nemzet gyásza, a mely Kossuth Lajos halálakor oly óriási módon nyilvánult, minden esztendőben megújul és részt vesz a gyászban minden igazi magyar érzelmű ember. De talán egyetlen hazafias érzelmű férfi sem adott oly meghatározó kifejezést gyászának, mint Sárvári Samu szilágy somlyói lakos, a ki hazafias kegyelettel három esztendeig viselt gyászt Kossuth Lajosért. A kalapfátyolt és kargászt 1894. április 1-én tette föl és 1897. április 1-én tette le. Azonkívül mindig friss virágokkal és koszorúkkal díszítette föl Kossuth Lajos sirját. A gyászfátyolt letette ugyan, de szívében tovább gyászolja a nagy férfit, a mint hogy gyászolni fogja tovább az egész nemzet is, a melynek tündöklő eszménye marad örökké

— **Honvédemlék Gyertyámoson.** Gyertyámos torontálmegyei község ifjusága a falu határában az 1849-ben elesett honvédek sirhelyét emlékkövel szándékozik megjelölni. Az emlékmű költségeit részben egy közösen vett sorsjegy nyeresiményéből fedezik, de mivel ez nem elég a szobor alap javára műkedvelői előadást rendeznek. Az ifjuság ezenkívül bármely adományt szívesen fogad. Az adományokat Schuldner József postamesterhez, Gyertyámos (Torontálmegye) czimére kérik küldeni.

— **48—49-es honvéd-emlék.** A rákoskeresztúri határban a szabadságharczban elesett honvédek sirját díszes emlék-oszloppal jelölik meg. A gyűjtés már meg is kezdődött. A hazafias mozgalmat a rákoskeresztúri önkéntes tüzoltóság vezeti.

— **Fogynak az öreg honvédek.** Szomorú statisztika az, hogy a mult 1896-ik esztendőben a honvédegyületnek 780 nyugdíjas tagja halt meg. De rajtuk kívül még többen hunytak el a nagy idők tanui közül olyanok, a kik nem voltak tagjai a honvéd egyesületeknek.